

TIJDING 2012-2

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES, DEEL 19
DE HEIDE 1
PAGINA 3

100-JARIG CAFÉ HET CALFVEN
PAGINA 15

ANZICHTKAORTE
PAGINA 16

“INTERVIEW” MET DICK ADRIAANSEN
PAGINA 18

FEEST(!?)
PAGINA 24

THEETJE DRINKEN IN ONS MUSEUM
PAGINA 27

“INTERVIEW” MET DICK ADRIAANSEN
VERVOLG PAGINA 30

HOTEL WILLIAM IN BEELD
PAGINA 49

PUTTE IN VROEGERE TIJDEN
PAGINA 50

VOETBAL IN PUTTE
PAGINA 54

Dick: “Ik was een slechte eter: geen vet spek, geen vette soep, geen karnemelkse pap met brokken; nee, dan maar zonder eten naar school!!”

Voorwoord

We gaan weer verder met de serie van Jac van den Bussche: *Een dorp vol cafeetjes* in Ossendrecht en we verkennen deze keer De Heide.(p.3). Inmiddels zullen velen van u al wel de film gezien hebben die Jac samen met John van Dooren maakte over buurtschap De Heide.

We kunnen er geen genoeg van krijgen: op pagina 15 nog een café: het honderdjarige café Het Calvven!

En terwijl Jan Luysterburg droomt - in het dialect wellicht? - van verre streken (p. 16) bouwt Jan van Woensdrecht intussen thuis een feestje, nou ja feestje..... (p. 24).

Vorige keer vertelde Jan van Elzakker het verhaal van Garage West naar aanleiding van een gevonden cahier van vlak na WO II. Ditmaal kreeg Jan het 'levensverhaal' van Dick Adriaansen, door deze zelf geschreven, toegespeeld. Jan werkte dit om tot een zogenaamd interview met Dick dat voornamelijk over het Pannenhuis gaat, waar Dick geboren en getogen is. Maar tevens wordt hier een mooi beeld geschetst van de eerste helft van de twintigste eeuw. Pagina 18 en het vervolg vanaf pagina 30.

Op pagina 49 even aandacht voor de prachtige fotoserie *Toen en nu* van onze fotowerkgroep.

Nadat Lucie Verswijveren-Buijs ons een ode in liedvorm aan de verdwenen plekjes van Putte stuurde, wil haar zus Jeanette van den Berg-Buijs ons graag wat meer vertellen over hun geliefde Putte. Ze duikt in het verleden. (p. 50)

Maria Jansen uit Putte vond twee voetbalfoto's en een oude rekening. Meer hierover op pagina 54.

Laten we er gezellig een kopje koffie of thee bij drinken in ons museum Den Aanwas. (p. 27).

Veel leesplezier

Inhoud:

- Voorwoord	p. 02
- Een dorp vol cafeetjes, deel 19, De Heide 1, <i>Jac van den Bussche</i>	p. 03
- Hoera honderd jaar, <i>foto aangeleverd door Jac van den Bussche</i>	p. 15
- Anzichtkaarte, <i>Jan Luysterburg</i>	p. 16
- 'Ik nam in 1920 het licht mee', in gesprek met Dick Adriaansen van het Pannenhuis, <i>bewerking van Dicks levensverhaal door Jan van Elzakker</i>	p. 18
- Feest, <i>Jan van Woensdrecht</i>	p. 24
- Schatten in ons museum Den Aanwas, <i>tekst Franka Stoutjesdijk en foto's Adrie Raats</i> ..	p. 27
- 'Ik nam in 1920 het licht mee', vervolg in gesprek met Dick Adriaansen van het Pannenhuis, <i>bewerking van Dicks levensverhaal door Jan van Elzakker</i>	p.30
- Hotel William, <i>Fotowerkgroep, tekst Adrie van Zunderd</i>	p. 49
- Putte in vroegere tijden, <i>Jeanette van den Berg-Buijs</i>	p. 50
- Voetbalclub Hollandia in Putte, <i>tekst Cor Cleeren, foto's Maria Jansen</i>	p. 54
- Informatie voor de lezer, <i>redactie</i>	p. 56

EEN DORP VOL CAFEETJES (deel 19)

door Jac van den Bussche

DE HEIDE, deel - 1

De Heide is het gebied vanaf de Onze Lieve Vrouw ter Duinenlaan tot en met de Molendreef. Tot het einde van de 19e eeuw stonden in dit gebied her en der wat huisjes, voornamelijk langs de huidige Kleine Dorpsstraat, Slingerstraat en de O.L. Vrouw ter Duinenlaan. Pas rond 1900 kwam dit stukje Ossendrecht goed tot ontwikkeling.

Bokkestraat / O.L.Vrouw ter Duinenlaan, richting Putseweg, toen en nu

We starten vanaf de kruising Koningin Wilhelminastraat/ Schapendreef/ O.L.Vrouw ter Duinenlaan.

In vroegere dagen werd deze weg naar Huijbergen de **Bokkestraat** genoemd. Tot aan de Tweede Wereldoorlog was het bijna nog helemaal een zandbaan met fietspaadje.

Gelijk rechts stond het geboortehuis van Martina Musters (1824), de moeder van de cichoreifabrikanten de gebroeders De Beukelaar.

Nadien woonde in dit pand het gezin van Jan van de Veere en zijn vrouw Roos Develaar.

Het vroegere huis is nu afgebroken en op de vrijgekomen plaats werd een bungalow gebouwd.

CAFÉ HET ANKER (1904 t/m 1936)

Naast het geboortehuis van Martina Musters stond de woning met kruidenierswinkeltje en café van Sjef Withaegs en zijn vrouw Klien Stok.

Het café had de naam **Het Anker** en opende zijn deuren in het jaar 1904. Sjef was schipper van beroep en bezat een tweemaster, ook wel klipper genoemd. Met deze klipper vervoerde hij hoofdzakelijk cichoreiwortelen. Vanuit het haventje van Ossendrecht verzorgde hij tot 1930

Foto: het geboortehuis van het koffievrouwtje Weduwe De Beukelaar ofwel Martina Musters, links daarvan café Het Anker

transporten van en naar o.a. Antwerpen en Londen.

Ondertussen was hun dochter Anna Carolina gehuwd met Jacobus Gorisse en zij namen café **Het Anker** over. De vereniging *Helpt Elkander* –een groep die hulp bood als iemand in nood zat– had hier zijn clubhuis.

In 1936 werd het café gesloten terwijl het winkeltje net voor de Tweede Wereldoorlog dicht ging, maar de familie Gorisse bleef er wel wonen. Hun huis staat nu nog steeds aan de O.L.Vrouw ter Duinenlaan.

CAFÉ HET DUIFKE (1890 t/m 1933)

Iets verderop richting Putseweg liet Frans Cleeren omstreeks 1890 een woning met herberg bouwen. Deze polderjongen, die o.a. in Duitsland had gewerkt, was in 1878, na heel wat omzwervingen, getrouwd met Apollonia Magnus uit het Zeeuws-Vlaamse dorp Grauw. Schoonmoeder Anna Catharina Kompiet woonde bij hen in evenals Jacobus van As, gehuwd met Maria Theresia Cleeren.

De herberg was 50m² groot en kreeg de naam **Het Duifke**. In dit café werden regelmatig houtkoopdagen gehouden. Frans overleed 24 september 1935.

Het echtpaar had vier kinderen. Twee daarvan stonden bekend onder de voor de hand liggende bijnaam: Marie en Roos van Dufkes. Beiden waren in Duitsland geboren: Marie in Lathen en Roos in Riesenbeck.

Deze jongste dochter Roos trouwde met broodbakker Sjefke van Veldthoven uit Borgerhout. Ze woonden daar in Kweekwijkstraat 96, waar Sjefke ook als bakker werkte.

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER APPOLONIA MAGNUS weduwe van FRANCISCUS CLEIREN geboren te Grauw, 4 April 1854 en overleden te Ossendrecht 30 December 1944. Voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden
Zij was een oprecht geloovige vrouw, die op den Heer vertrouwde, een liefdevolle echtgenote en zorgzame moeder, die de ijdelheid der wereld niet beminde, God vreesde en de weg der deugd liefhad. Met geduld en overgeving heeft zij het einde afgewacht tot het oogenblik waarop de goede God haar de eeuwige rust zou geven.
Gelukkig is hij, die leeft en sterft onder Maria's bescherming; hij is niet bevreemd voor Gods oordeel en beeft niet in het uur des doods.
Beminde Kinderen en Kleinkinderen, weent niet over mijn dood want wij zullen elkander wederzien. Een aandenken in uwe gebeden, zietdaar wat ik van uw lieide verwacht.
H. Hart van Jezus, ik vertrouw op u. Zoet Hart van Maria, wees mijn heil
..... Louis Suffers, R.K. Koster, Ossendrecht.
K. 580

Op 2 januari 1933 kwamen ze terug naar Ossendrecht en gingen wonen in het ouderlijk huis van Roos. In de schuur werd een bakkersoven gebouwd en het café **Het Duifke** veranderde in een bakkerswinkel.

Brood bezorgen deed Sjefke met paard en sjeeske.

Toen hij in 1945 overleed werd het huis met bakkerij verkocht aan timmerman/ aannemer Toon van Hoof die de bakkerij ombouwde tot een timmerwerkplaats.

Na diens overlijden in 1969 namen zijn twee zonen Sjors en Levien de timmerwerkplaats over. Enige jaren later vertrok Levien naar Den Haag, waarna ook Sjors besloot het bedrijf te sluiten en werd het gehele pand verbouwd tot een drietal aaneengesloten woningen.

← *Roos van Dufkes (Cleeren)*

Foto onder: Vrouwen uit de Bokkestraat, v.l.n.r.: Van Dijke-Diercks, De Laat-Wagenaars, Musters-Jaspers, Van Dijke-Musters, Kil-Musters, Musters-van Dooren, Musters-Dekkers, Smout-de Vos. Het huis op de achtergrond was van Paardekam, in de volksmond 'As men As' genoemd...? In huis links daarnaast woonde de barbier 'de Sjeng'.

*Plezier in de Bokkestraat,
v.l.n.r.: Piet Vriens, Sjef Ketelaars, Sjef van Loon, Cath de Nijs -Paardekam,
Corn Huijgens, Marie Schroeijers - Dekkers, De Gillis Musters - Sebrechts,
Math Vriens - v d Eijnden, Mie Verhagen - Hugens Fideel ,Verhagen,Wies Kil -
Musters*

Ossendrechts Volkslied 1980

Schuin tegenover het vroegere café Het Duifke woonde de familie Frans en Maria van den Bergh. Maria, in Ossendrecht Maria van Maandjes genoemd, kreeg zes kinderen en één van die kinderen was hun zoon Sjef. Sjef was in 1980 prins carnaval van Ossendrecht en dit inspireerde hem om in zijn hoedanigheid als prins het Ossendrechtse volkslied getiteld “*Hoe schwoon ies mun durpke*” te maken. Het lied sloeg bij de Ossendrechtenaren enorm goed aan en er gaat dan ook geen Ossendrechts dorpsfeest voorbij of het lied wordt uit volle borst gezongen.

Tekst: Sjef van den Bergh. *Refrein:*
Hoe schwoon ies mun durpke genomt Ossendrecht
K'em er in al die jaren mun eige echt aan gehecht
Ik kan ut niej missen, nog vur gin miljoen
Ik kan dur niej van scheiden, dus zal ik ut ook nooit
doen
vierde couplet (let wel: er zijn er twaalf!):
Zun jaarlijkse kermis die het al un lang bestaan
Hier en daar un kefeeke, om ies efkes langs te gaan
En zun EL-TEE-ESKE midden in de boslucht
Aan 't ende van de Bokkestraat, bej ut Jagersrust.

CAFÉ "DEN HERDER"
(±1884 t/m ±1905 en van 1905 t/m 1916 in de Lievevrouwestraat)

Johannes Joosen en de Ossendrechtse Clara Kil trouwden op 1 augustus 1883.

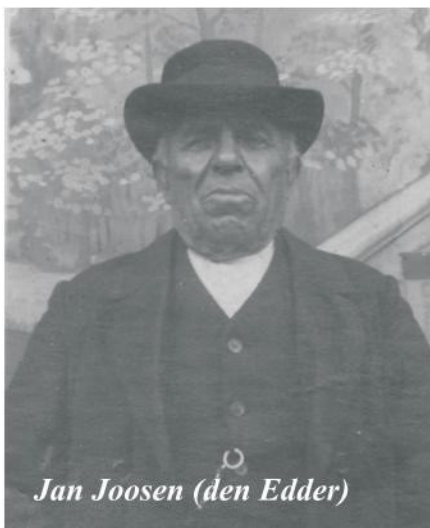
Jan was afkomstig van Hilvarenbeek, stond ingeschreven als handelaar en was tevens schapenboer. Hij kwam uit een streek waar de schapenteelt hoogtij vierde. Hier in Ossendrecht hield men kleine groepjes schapen, zo'n tien à vijftien stuks, die bijvoorbeeld met of zonder hond door een twaalfjarige jongen werden gehoed.

Foto: Weg naar Huijbergen 'Prinsewal', de vrouw van dominee A.F. van der Scheer (1900-1904) staat links in de Bokkestraat. Rechts het huis van Schroeijs met daarachter café Den Herder.

In 1884 begonnen Jan en Clara ook met het uitbaten van een café dat de toepasselijke naam **Den Herder** kreeg.

Jan had in Ossendrecht al gauw de bijnaam Jan den Edder (den herder) en zijn inkomsten bestonden hoofdzakelijk uit de verkoop van schapenvlees, wol en mest.

Jan Joosen (den Edder)

Fons (Nottel) de Koning en zijn vrouw Maria Joosen

Omstreeks 1905 sloten ze het café in de O.L. Vrouw ter Duinenlaan en verhuisden ze naar de huidige Lievevrouwestraat waar ze begonnen met een nieuw café dat ook weer de naam **Den Herder** kreeg. Dochter Maria trad in 1906 in het huwelijk met Alfons de Koning, die in Ossendrecht Nottel de Koning genoemd werd. Zij namen het café van haar ouders over. In 1916 werd het café in de Lievevrouwestraat gesloten en omgebouwd tot een woonhuis.

Op de plaats waar café Den Herder in de O.L. Vrouw ter Duinenlaan gestaan heeft bouwde Louis Huijgens in 1966 een nieuwe woning. Vier jaar later begon Louis hier met een aannemersbedrijf dat hij in het jaar 2004 doorverkocht aan aannemersbedrijf Ri Jo. (Nu geheel grijs geschilderd.)

Louis en zijn vrouw Lies v.d. Velden verhuisden naar een nieuwe woning in de Slingerstraat.

De Wassevenplantage

In het jaar 1771 werd ter bevordering van de waterafvoer in dit gebied de Wassevenplantage aangelegd. Hierbij werd het bestaande riviertje de Heilooop meer gekanaliseerd, er werden wegen aangelegd, bossen aangeplant en het nieuwe Wasseven werd gegraven om dienst te doen als waterreservoir en om als visvijver te dienen voor de Heren van Ossendrecht. Over-

tollig water vanuit het achterland werd via het riviertje de Heilooop en via de Calfvense Kreek in de Noordpolder afgevoerd naar de Westerschelde. Na voltooiing van al deze werkzaamheden kwam het oude Wasven te vervallen.

Het geheel van de plantage werd aan de zuidkant afgebakend met een beplanting van eikenhout

die de naam de Prinse Wal kreeg. Zo'n twee eeuwen later, in 1970, was de waterafvoer weer even een punt van aandacht toen men daar een nieuw kerkhof aan wilde leggen. Dat dit mogelijk was is inmiddels gebleken.

←CAFÉ DE PRINSE WAL (1886 t/m ± 1942)

Aan de overkant van de Prinse Wal werd in de tweede helft van de 19e eeuw een gebied ontgonnen waarop in de loop der jaren een vijftal polderjongens hun

woning bouwden, zoals Kornelis Bastiaanse uit Heerle. Het was echter zijn zoon Wilhelmus, die er na zijn huwelijk met Huberdina Jonkmans in 1886 een caféruimte inrichtte met de naam **De Prinse Wal**.

Dit café aan de weg langs de Meyduinen bleef bestaan tot 1942 en kreeg vooral bekendheid vanwege de houtkoopdagen. Die vonden hier regelmatig in de gelagkamer plaats onder de regie van een notaris en afroeper, met wat drankondersteuning van de Bastiaanses.

Maar tijden veranderen en de herberg werd na 1942 omgevormd tot kruidenierswinkeltje. Dit bleef zo tot 1951. De zaak werd gesloten en inmiddels was zoon Piet - Piet van Helmusse- in zijn geboortehuis komen wonen. Vanwege zijn beroep noemde iedereen het nu de boswachterswoning.

← *boswachter Piet van Helmusse (Bastiaanse)*

Na afbraak bouwde in 1962 de familie Van den Brink op deze idyllische plek er hun nieuwe woning. De heer Van den Brink was directeur van de in dat jaar opgerichte kalkzandsteenfabriek Boudewijn, die gelegen was in de achtertuin.

Vroeger heette dit afgegraven duingebied het Kaaikesveld. De overlevering zegt dat deze naam duidt op de plaats waar steen gebakken werd in een veldoven.

CAFÉ DE KONING (±1898 t/m ±1914)

Tegenover de ingang van volksabdij O.L.Vrouw ter Duinen staat momenteel de boerderij van de familie Bevelander. Voordien had Sjef de Koning met zijn vrouw Maria Michielsen aan het einde van de 19e eeuw hier een woning met café laten bouwen met de naam café **De Koning**.

Het geld hiervoor had Sjef als polderjongen verdiend rond en nabij 's Gravenhage. In 1879 kwam Ludovicus Huijgens in zijn ploeg en deze kreeg kennis met de dochter van Sjef, Maria, en na hun trouwen vormden die twee samen een nieuwe ploeg in Duitsland.

Daar werden tien van hun kinderen geboren en toen zij in 1909 terug naar Ossendrecht verhuisden kwamen er nog twee bij. Zij namen de woning met café **De Koning** van haar

Ludovicus Huijgens en Maria de Koning

ouders over en hielden het nog tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog open. Ludovicus ging zich meer toeleggen op de landbouw en veeteelt maar kreeg in 1921 een grote tegenslag te verwerken toen zijn vrouw Maria op 44-jarige leeftijd overleed.

De kinderen werden vaak opgevangen bij oma Huijgens die in de nabijgelegen Oude

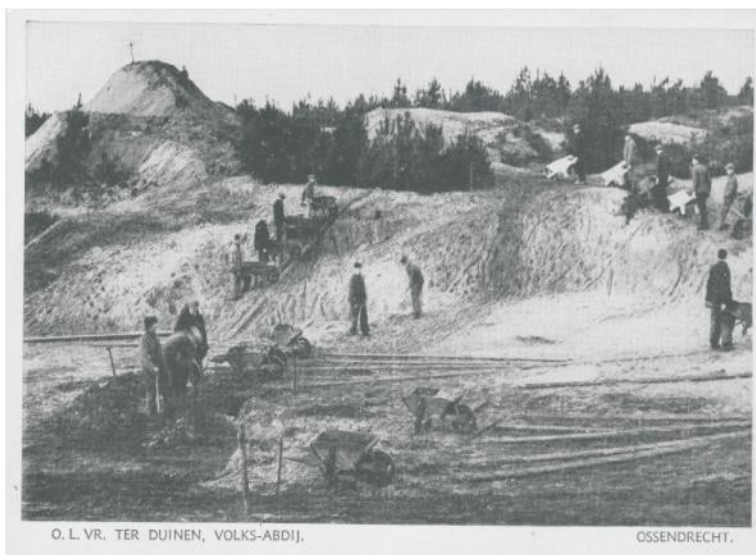
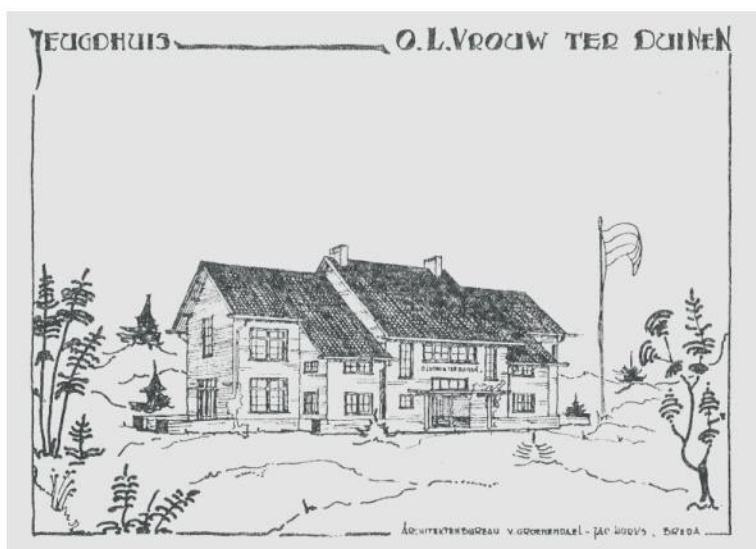

Meerbaan woonde. Haar bijnaam was Suikere Mie; waar dit van afgeleid was is ons niet bekend.

Beverlander, afkomstig uit Oud-Vosmeer en getrouwd met een dochter uit de Ossendrechtse familie Jansen, nam de boerderij over.

Volksabdij O.L.Vrouw ter Duinen: (1935 tot heden)

In de crisisperiode van de jaren dertig trok de Ossendrechtse kapelaan Flor van Putte zich het lot aan van de vele jonge werkelozen in Ossendrecht en omgeving. Hij reageerde in 1932 op een brochure van het ministerie van Sociale Zaken om iets aan dit probleem te doen en begon met het vergaren van werkkapitaal.

Met het verkregen geld kocht hij twintig ha bosgrond, gelegen op het gebied tegenover de huidige boerderij van de familie Bevelander. De stichting Onze Lieve Vrouw ter Duinen werd op 26 februari 1935 opgericht, met als voorzitter pastoor Vermunt, Antoon de Beukelaar als secretaris/penningmeester en zelf werd Flor van Putte bestuurslid. Er werd gekozen voor de naam Volksabdij Onze Lieve Vrouw ter Duinen omdat Volksabdij duidt op een centrum waar plaats is voor velen. Het geheel werd door Van Putte onder bescherming van Maria geplaatst en de abdij was en is gelegen in een zacht glooiend bosgebied dat ter Duinen heette.

Architectenbureau Van Groenendaal maakten het ontwerp en in 1935 werd met de bouw begonnen. Er werden aannemers ingeschakeld voor timmer- en metselwerken, aangevuld met werkloze jongeren uit de omgeving, die een vakopleiding hadden genoten. Voor het graven van de vijvers en de aanleg van het gehele gebied werden andere jongeren zonder vakopleidingen en zonder baan ingezet.

← Op 14 september 1936 zegende Mgr. Hopmans, bis-

KERAMIEKSCHOOL. O. L. VR. TER DUINEN, VOLKS-ABDIJ.

OSSENDRECHT.

schop van Breda, het hoofdgebouw in, terwijl minister Slingerberg van Sociale Zaken de officiële opening verrichtte, waar uiteraard alle notabelen van Ossendrecht en omgeving bij aanwezig waren. Nu konden werkloze jongeren hier een vak leren. Zo was er een smederij, een timmerwinkel en een schoenmakerij, maar ook aan schone kunsten werd aandacht besteed zoals schilderen, tekenen, beeldhouwen, keramiek en boetsen.

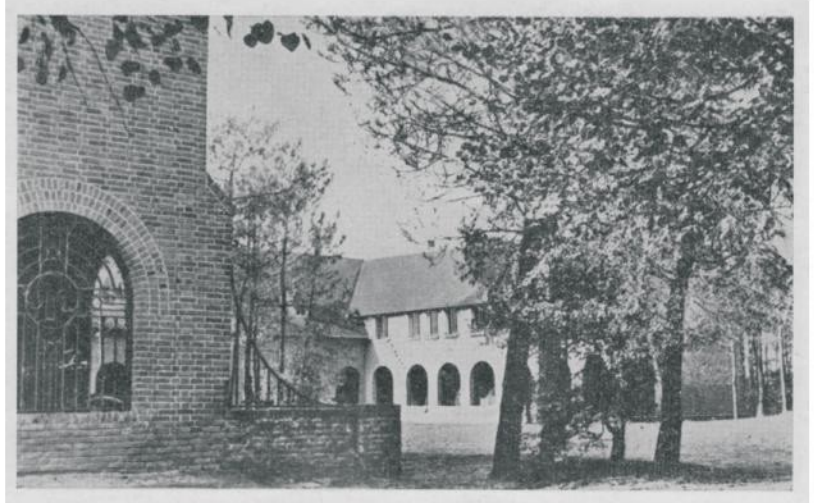
Interne jongens zaten in zogenaamde werkkampen die zes tot acht weken duurden. ←

De inmiddels tot rector benoemde kapelaan Van Putte kocht in 1937 de iets verderop gelegen boerderij van Bart Sprinkels en zette de jongeren in om het boerenwerk te leren.

Hiermee sloeg hij twee vliegen in een klap: de jongeren kregen scholing en de Volksabdij werd voorzien van groente, fruit en zuivelproducten.

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak zocht rector Van Putte naar een invulling om te voorkomen dat de Duitsers beslag zouden leggen op de gebouwen van de Volksabdij. Hij maakte er een noodziekenhuis van voor zieken en bejaarden uit Rotterdam, die vanwege de bombardementen uit moesten wijken. Ook werd onderdak geboden aan de broeders van het noviciaat van ←Huijbergen, omdat het

klooster St. Marie door de Duitsers gevorderd was. Maar onderduikers vonden er eveneens een plekje.

Op 7 oktober 1944 werd de Volksabdij bevrijd. Direct na de oorlog werden er de kinderen van NSB'ers opgevangen. Zij kregen daar, nadat de oude werkplaatsen terug ingericht waren, vanaf oktober 1945 een technische opleiding. Toen de NSB-kinderen in 1946 vertrokken, richtte rector Van Putte de ambachtsschool Onze Lieve Vrouw ter Duinen op, die in 1947 van start ging. Hij bood ze dezelfde mogelijkheden als voor de oorlog op de Volksabdij.

Het internaat bleef tot 1982 bestaan en werd geleid door de broeders van Huijbergen. Na 1982 werden Volksabdij en Technische school van elkaar losgekoppeld. De broeders gingen zich toeleggen op de verzorging van bezinningsdagen, terwijl de technische school verder ging met het opleiden van jongeren. In 1995 is de technische school opgegaan in Scholengemeenschap Mollercollege.

↑ Tijdens WO II diende de Volksabdij als noodziekenhuis voor zieken en bejaarden uit Rotterdam

In het jaar 2001 vertrokken de laatste broeders van de Volksabdij. Na hun vertrek werd er een B.V. opgericht om de abdijgebouwen te behouden, waarbij de heer Jan van Til aangesteld werd als beheerder. In 2012 is er een compleet nieuw schoolgebouw in gebruik genomen. ♣

← Rechts rector Van Putte, grote kracht achter het tot stand komen van de Volksabdij, hier met de Ossendrechtse broers Harrie en Miel van de Poel.

HOERA HONDERD JAAR!

In juni van het afgelopen jaar vierde café Het Calfven haar honderdste verjaardag. Stan Smits had op deze plek in 1912 dit pandje op laten trekken en noemde het café De Boulevard. Nadat zijn dochter Thil (getrouwd met Jan den Ouden) het in 1986 overdeed aan C.Dielens, herdoopte deze laatste het tot café Het Calfven. Vier jaar later nam Mart Karremans het over, want die “had wel zin in een klein bruin café”....

Klein bruin café ...? Hoezo *klein*? Op de foto hieronder van de familie Goossens-Wircx, die er hun gouden bruiloft vierde in 1937, tellen wij maar liefst 62 personen en die hebben toch echt allemaal wel *zittend* een feestmaal genuttigd in dat kleine cafeetje

Café De Boulevard/ Het Calfven is al eerder besproken in Tijding 2007 nummer 1, p.22 e.v. door J. van den Bussche, die naar aanleiding van de artikelen in de krant ook onderstaande foto heeft verstrekt♣

Anzichtkaorte

door Jan van Sjanne ofwel Jan Luysterburg

Wij gaon nwôôt weg, want wij zèèn ut liefste mar tuis. ‘Ier ies ’t ok schwôôn’, zeg d’ôôns vaoder altij. ‘En ’t ies nog graotus ok’, vul d’ôôns moeder dan aon, want die ies nogal op de sente, ziede. Zoow kom ut, datte wêêkelukse fietstocht naor de kerk zoow ongeveêr de grwôôtste reis ies die wij ôôit ondernêeme.

Iek vin da nie aarig, want iek eb zoow mun èège menier gevonne om de

wêereid rond te rèeze. Iek spaor naomeluk anzichtkaorte. Jêel ôôns femielie en al ôôns vriende n’en bekende wêete da en iek wor dan ok gerêêgeld verrast meej wir nuuwe kaorte die de ’n jêene of de ’n âândere ontvange ’n ed. Iek sorteer die dan netjes op lâând, op prôövinsie, op strêêk, op plaats, en atta

gebeurd ies dan plak iek de kaorte n’op un Ao4-tje, zoda ‘k ze bij mun verzaameling ien de map kan stoppe.

Giesterenaovud krêêg iek ok wir un staopeltje nuuwe anzichtkaorte van ôôns tâante Kaot. Da waore toch schwôone kaorte! Iek zen ur dan ok lâânk meej bizzug gewiest.

‘We gaon op rès’, zeej ôôns moeder zoowmar unjêens. Zoow uitgelaote n’as jong onde schôote me n’ôôns jasse n’aon en we waore mar is weg. In un mum van tèed waore me n’ien Parès, waor we netuurluk jirst dun Eiffeltôore ingienge, zoow wôog môogeluk. Toen we meej de lift en meej de trap nie mir vedder konne, adde me aljêen nog mar de vlaggemast bôove n’ôôns, meej de Frâânse vlag ien top. ‘Wa doe tieje mislukte n’Ollâânse vlag ier?’, riep ôôns moeder uit. Ôôns vaoder gaaf mèn un kôontje en un paar telle laoter wapperde aon dun Eiffeltôore de rwôodwiet geblokte vlag van Braobâânt. ‘Kekt ôôns nouw toch is’, lachte n’ôôns moeder. ‘Zoow ies ’t veul bêeter’, zeej ôôns vaoder. En weg waore me wir.

Bij de Zuidpôol vrôog ôôns moeder aon un pingwin waor zullie klwôoster stong, mar da bjêest snapte daor nieks van. Toen gienge we mar baontje sliebere. Ut gieng dur om wie ut wijste kon komme. Ôôns vaoder gleej wel un kèèk wèed. ‘Lot mèn mar schuive’, wôorde wij um nog roepe. Mar we moesse wir vedder.

Ien Laplâând wiere me vriendeluk neuzend ontvange dur ut Lappenopperwôofd, die ôôns meejnââm ien zun rendierrijtuig vur un ritje naor de plek waor tie altij gieng viesse. Ôôns moeder gwôoide durre n’engel uit en z’ad gelèek

bêêt. Un walvies nog wel. ‘Daor kuune me nog un wêek van êete’, zeej ta d’opperwôofd. Mar wij adde gin onger, dus we trokke wir wijer.

Ien Koefstain deeje we ien de gaauwigèd nog efkes meej aon un jôôdelwedstrèèd. Van ôons vaoder moes iek meej un aomer op zun duim slaoge en toen won ie de bêêker. ‘Die kom d’op de schouw’, zeej ôons moeder, swêês a d’ôons vaoder op zun duim zabberde om de pèen te verzachte.

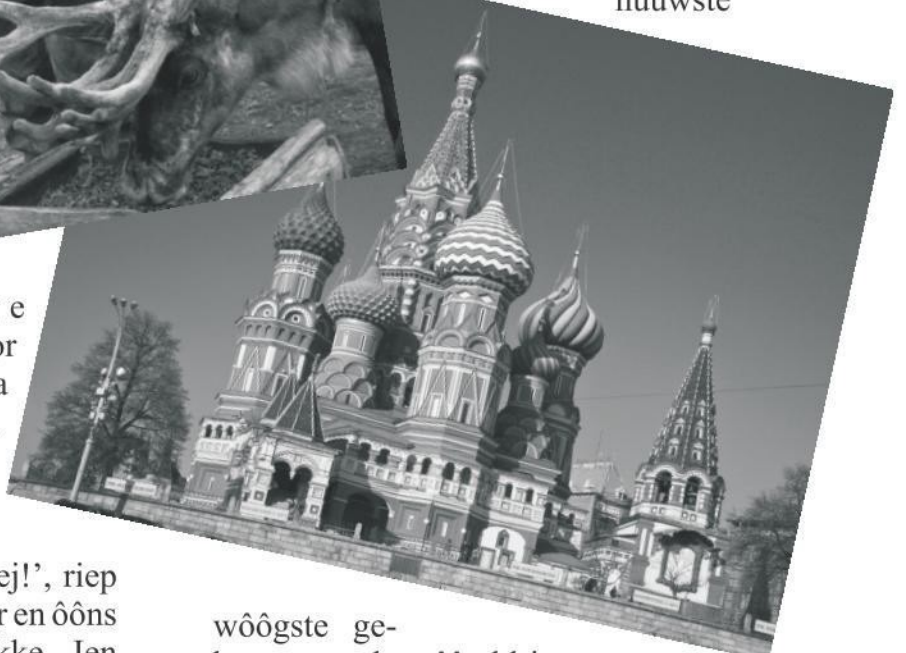
I m p e s â â n t
gienge we ok nog efkus lingst ut nuuwe wôogste gebou in Doebaai.

Ôons moeder wou naomeluk purseer dun jêerste zèen die van de top van da gebou af-sprong, angend aon un dwôôd-gewôone parrepluuj. Da gieng vanèègus, mar bij ut njêêrkomme stwôotte ze meej durre grwôote tjêên t ê ê g e n’un krôôkedil aon, die daor toevallug laag te sloope. Vurda ta bjêest beseft watur opdeej, zaate me al meej zun drieje n’op zunne rug, om un tochje te maoke n’ôôver de vèever.

‘Dagge bedâankt zèet, da witt’ej!’, riep iek nog gauw, want ôons vaoder en ôons moeder waore n’alwir vertrokke. Ien Moskou was ut net de aflossing van de waacht. Wij laoge dubbel van ’t lache, toen we die soldaote zoow ammel gelèèk dur voete wôog op zaage tille. Liengs, rechs, liengs, rechs ... Ze wiere

n’afgelost dur un groep dâanserese van de Follieberzjèere, die daor toevallig meej vekâansie waore. Die maskes konne dur bjêene nog veul wôoger optille n’as die soldaote. Iek von da prachtig om te zien. Ôons vaoder ok. Mar da von ôons moeder wir nie zoow leutig. ’t Was afgelwôope meej ôons wêêreldrèès. We gienge as un spêer wir trug naor uis.

Toen iek wakker wier en beneeye kwââm, zaag iek wir ut staopeltje anzichtkaorte liege, da’k van ôons tâante Kaot gekrêêge n’ad. Iek bekêek ze nog is opnuuwt. Un kaart van dun Eiffeltôore n’ien Parèès; un prachtig sneeuw-lâandschap; un Lap ien klêêderdracht; un ôôtèl ien Tierôol; un fôôtôd van ut Kremlin ien Moskou. Ze laage n’op de krâant van giestere, meej op de vurpaogiena op ut nuuwste

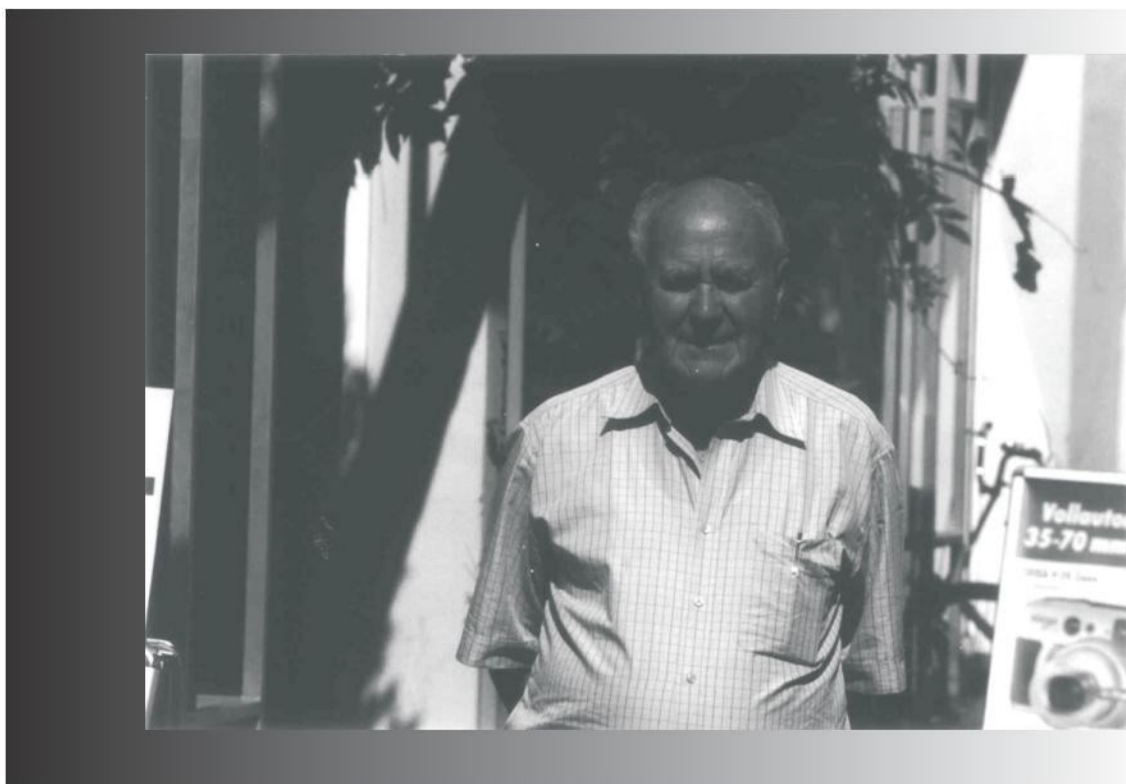
wôogste gebou van de wêereid ien Doebaai. Mèen drwôôm was dus jêel goed te verklaore. Aljêên ... waor kwââm dieje bêêker op de schouw nouw toch injêens vandaon?!♣

“Ik heb het licht in 1920 meegebracht”

In gesprek met Dick Adriaansen van het Pannenhuis

door Jan van Elzaker

Dick Adriaansen, Dick van Pannenhuis, heeft in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw een reeks artikelen geschreven, die destijds in *Tijding* zijn gepubliceerd. Hij heeft ook een levensverhaal nagelaten, wat tot nu toe nog niet naar buiten gebracht is. Daarin schetst hij echter zo'n mooi tijdsbeeld van het leven in de middelste decennia van de vorige eeuw, dat ik daaruit wilde putten om een fictief gesprek samen te stellen. Hij vertelt daarin namelijk met liefde en gevoel over zijn jeugd en verdere leven en roert vaak ook aspecten aan waar we nu amper nog bijilstaan of die we al lang zijn vergeten. Daarom laat ik nu Benedictus Gustaaf Marie Adriaansen, die op 22 januari 2009 op 88-jarige leeftijd stierf, in zijn eigen taal en stijl van schrijven en vertellen aan het woord. Het gesprek is gesitueerd in december 1990, een paar dagen voor Kerstmis. Hij had toen nog heel wat jaren voor de boeg, maar al wel zeventig jaar achter de rug!

Beste Dick, je bent dit jaar 70 geworden. Wanneer werd je precies geboren?

Op 9 mei 1920 als nakomertje, maar zeker niet als bedorveling! Ik was de zevende in ons gezin. En ik werd zeker niet voorgetrokken. Ik was dus de Benjamin. De oudste, ons Cato, was van 1907 en mijn jongste zus, ons Jo, boven mij, was van 1916. Ik schijn bij de geboorte een moeilijk 'donker' geval geweest te zijn voor de toenmalige dokter De Bruin. Maar bedenk wel: ik heb in dat jaar 1920 tóch het licht meegebracht! Het was het einde van petroleum en kaarsen als verlichtingsmateriaal.

1. In dat jaar werd elektriciteit in Hoogerheide aangelegd in de hoofdstraat; in de buitengebieden vaak veel later.

Hoe typeer jij je als kind in de jaren twintig en beginjaren dertig?

Ik was een beetje traag en wat dromerig, maar ik kon goed leren en zou daar graag in hebben doorgegaan. Ik was een slechte eter: geen vet spek, geen vette soep, geen karnemelkse pap met brokken; nee, dan maar zonder eten naar school!! Ons moeder was daar bikkelhard in. En zo geschiedde. Als dan om vier uur de school uit was, was ik een flauwte nabij. Gelukkig kreeg ik dan een paar boterhammen met boter en suiker en het leed was weer geleden.

Wat herinner je je nog van school?

Het eerste 'vakonderwijs' dat ik volgde was fröbelen en knippen bij de zusters Berthilda en Plicia. En aan hun kap trekken. Toch begeerden deze nonnekes mijn krullenbol, want ik mocht altijd Sint Janneke zijn met een schaapje als er hoofdfest was in het klooster van JMJ op de Huijbergseweg. Dus eerst naar de kleuterschool, met de klompen over de kasseien, een half uur heen en een half uur terug. Gelukkig reden er heel weinig auto's. Voor de tram moest je oppassen, die reed langs de kant, waar je normaal gesproken liep. Toen ging ik naar de jongensschool uit 1905 in de Nieuweweg, die er nu nog staat en in gebruik is. Daar

werden door meester Suijkerbuijk, geliefd als Tiestje Bal, de eerste letters en woordjes erin gestampt. Die meester heb ik ook in de vierde klas gehad. Op mijn 7e jaar mocht ik mijn eerste H.Communie doen. Voor het eerst nieuwe schoenen en in een mooi nieuw pakske door ons Marie gemaakt. De scapulier van lapjes moest je bescherming bieden tegen het 'kwade'. Mijn eigen beschutsattiboot was mijn rozenkrans, die ik altijd bij me droeg. Dat was mijn amulet. Een soort gevarendriehoek.

De tweede klas deed meester Nelen en de derde meester Franken. De vijfde meester Tummers en de zesde meester Van Raay.

En de bovenmeester Govert van den Heuvel in de zevende klas was een autoritair man en kende je al gauw als de 'speknek'. Hij lurkte de ganse dag aan zijn pijp, liet er af en toe 'eentje vliegen' en bulderde als je hem niet groette. Hij was een fanatiek gelovig mens en wee, als je geen opstel kon schrijven over wat er 's zondags gepreekt was. Als het aan hem lag gingen alle jongens naar het seminarie. Hij had zelf ook twee zoons die priester waren. Op een dag kwam hij ook bij ons thuis om met ons moeder erover te praten, want Dictus, ik dus, had roeping en die moest ingevolg worden. "Nooit van zijn leven", zei ons moeder, "die is daar niet bekwaam voor!" En 't mens had nog gelijk ook, want ik zag de 'maskes al zo gèere'!

Heb je veel straf gehad op school?

Je moest op school oppassen voor straf: op je knieën voor de klas, armen omhoog met een lei of een boek in de handen gedrukt. Soms moesten recidivisten wel eens met hun knieën in hun klompen met hun neus onder het bord tegen de muur! Er werd in mijn tijd in de eerste en tweede klas nog met griffel en lei geschreven. Die griffel brak dikwijls en de lei was dikwijls te vet. Dat kwam omdat je met dezelfde mouw waarmee je je snotneus afpoetste ook je lei afveegde.....In de derde klas deed zich weer een nieuw probleem voor: hoe kon je in godsnaam een punt aan je potlood houden.....? Met Pasen ging je over. En na de jaarlijkse overstap naar de hogere klas kwam ik net voor mijn 14e in 1934 van school. Ik was traag zoals ik al zei en een beetje dromerig; maar ik kon goed leren en zou daar graag in hebben doorgegaan. Maar dat vertelde ik al.

Maar het lot, ons moeder, besliste anders. Ze wilden geen dupli van onze Toon, die naar de HBS was gegaan. Dat mislukte, helaas voor hem, omdat hij moest leren én werken thuis. Nee, niks verder leren, gewoon thuis blijven om te werken, moest ik na mijn schooltijd. Thuis kwam steeds meer land, dus steeds meer werk! Ik kreeg gelijk het gareel aan! Er werd een blauwe kruik en een stukkezak klaargemaakt 's morgens vroeg en zo kon ik met mijn vader en mijn broers naar het veld. Toch viel me dat niet helemaal vreemd, want ik was goed voorbereid: vóór én na schooltijd helpen, op de woensdag- en zaterdagmiddagen, 's morgens moest je toen ook naar school, in de grote en andere vakanties, enz. enz. Het was thuis

altijd werken en bij alles meehelpen. Maar zo ging dat bij de meeste schoolverlaters van de veelal grotere gezinnen! Werken! Sommigen gingen naar de ambachtsschool, een enkeling naar de HBS. En de meisjes gingen helpen thuis in de huishouding, 'dienen' in Bels, naar de bullenfabriek en sommigen naar de naaischool. De meer gegoeden mochten naar een kostschool om verder te leren bij de broeders of de nonnen. Een enkeling trad in en werd religieuze.

Maar nu was het werken je beroep geworden!

Ja, dat kwam wel even hard aan dat full-time werken. Ik moest proberen zo 'n stel outsiders bij te houden. En dat viel niet mee: doorgaan met bij voorbeeld wieden in koude wind en regen. Als je dan als jonge gast 's avonds na het eten bij de lekkere warme kachel zat, viel je van vermoeienis zomaar in slaap.

Dan had je niet veel praatjes meer?

Nee, vroeg naar bed, want 's morgens om 6 uur stond ons moeder onderaan de trap te roepen, hard genoeg, opdat iedereen het hoorde. Dan was het vlug aankleden en buiten aan de pomp met het ijskoude water je wassen. Zonder zeep natuurlijk, want de paarden moesten ook uit dezelfde kuip drinken. Dan vlug eten, de schoofzak en blauwe kruik over de nek en om 7 uur was je op het veld weer aan het werk, voor een nieuwe dag. En dat ging zo van maandag tot en met zaterdag: op de fiets, weer of geen weer, naar de polder of elders op het zand.

En 's zondags lekker vrij?

Ja, behalve in de aspergetijd. En het melken moest natuurlijk iedere dag gebeuren..

Aan wat voor werk moet ik denken op je dertiende?

Bijna alles was handwerk: wieden, erwten krauwen, koren pikken, aardappels rooien, peeën steken, slootkanten maaien en kuisen, dorsen met de vlegel, later met een machine. Verder groenvoer als spurrie, tolletjes, knolderapen en mangels, zaaien, maaien, trekken, verzamelen, snijden en of inkuilen. En nog veel meer. En dat als jong manneke!

Dat leverde wel een aardig loontje op zeker?

Voor een hele week meewerken kreeg ik mijn pree. Weet je hoeveel? Een kwartje! Snoepen? Nee. Roken? Nee. En als veertien- vijftienjarige kwam je niet in een café. Dat kwartje ging gewoon mijn nikker in! En sparen maar! →

Had je vriendjes en hobby's?

Op school had ik genoeg vriendjes. Ook op het zangkoor bij de koster. Maar thuis kwamen geen vriendjes omdat ze moeilijk te ontvangen waren met dat café en zo. Mijn boezemvriend was Sjaak Simons. En daar ging ik nogal eens naar toe. Zijn oudere broer zei altijd: "Wanneer komde met ons Juliake vrijen?" Dat het later toch een Julia zou worden heb ik toen niet kunnen voorzien. Maar ik mocht niet naar het patronaat en niet op een sportclub of zo. De zanglessen bij de koster was zowat alles wat mocht.

Wat deed je in de avonden?

In de wintertijd volgde ik avondcursussen in land- en tuinbouw. Dat was één avond per week, met soms overdag een praktijkles. De andere lange donkere avonden zat ik achter de kachel en vroeg naar bed. Soms eens familiebezoek. Bedenk wel: er was geen radio en al helemaal geen televisie. Soms deden we een kaartspelletje. De groten gingen wel eens ergens buurten of een scharreltje doen.

De zomeravonden waren dikwijls stikgezellig. Vooral na een warme dag, na het eten, met de fiets naar de Duintjes om je eens lekker in het koele water van de Oosterschelde te verfrissen. Bijna niemand had toen thuis een douche of badkuip. Wij hadden alleen dat steenkoude water uit de diepe put. En waar moest je je anders wassen van top tot teen? Ja in de wasteil een keer per week. Vaak ging je door de week met een paar zwarte poten naar bed. En dat kon je wel zien aan de lakens!

Er waren ook zwoele zomeravonden dat je, buiten op de bank zittend, de nachtegaal zijn zangkunst ten gehore hoorde brengen. En tussendoor de merels en lijsters hun hoogste lied hoorde zingen. En heel in de

verte hoorde je Sjaak Soffers op de tuba zijn partijtje van de fanfare blazen en van de andere kant het trompetgeschal van Sjef Stuijts. Soms hoorde je een accordeon in de verte. Dat was Friek de Nijs → vanaf het Zandfort. Ondertussen fladderden de vleermuizen om je oren.

Hoe ging het met je broers en zussen in die moeilijke jaren vóór en in de oorlog?

Laat ik eerst stellen dat het een rijkdom was thuis met zo'n gezin met zeven kinders: allemaal gezond van lijf en leden. Voor zoiets moet je toch dankbaar zijn. Vader liep met een wat afgezakte schouder en een korte wijsvinger, waarvan een stuk in een peemolen was verdwenen, maar verder waren wij allemaal puntgaaf! Ook verstandelijk mankeerde er niets aan, aan niemand van ons. Laat ik eerst mijn zusters even voorstellen.

De oudste, ons Cato, ging alle dagen naar 't Stuyvesant om bij de zus van mijn vader, tante Sjo, en zijn broers ome Ko en ome Janus, de koeien te melken. Die zaten op het boerderijke waar mijn vader ook vandaan kwam, en dat

was vlakbij. Zij waren alle drie vrijgezel. Dat was zo geregeld met mijn oudste zus. Vraag me niet door wie! Ze deed het toch

maar en ik geloof nooit dat er iets tegenover stond. En altijd maar weer stapte ze op haar klompen door het rulle zand en de karrensporen van de Doelstraat op en neer tussen zullie en ons thuis; en meestal in het pikkedonker!

Ons Marie, de tweede, was helemaal verweven met het naaimachien. Eerst boven, op het naaikamerke; later stond dat apparaat veel in het café en ratelde de hele dag door. Zij was de naaister thuis: van het omzomen van de beddenlakens, het maken van 'hemmen' en lange onderbroeken voor het manvolk, tot een zondags pakske voor mij en alle kleding voor de vrouwelijke bewoners van het Pannenhuis. En...al het verstelwerk natuurlijk! Ge begrijpt dat die trapnaaimachine nog al eens gesmeerd moest worden. Verder was ons Marie, zo nodig, voor de tap in het café en alle huishoudelijke bezigheden.

Met ons Jo was ons moeder nog niet waar ze wezen moest. Die was van 1916. Op school bij de nonnen gaf dat nogal eens problemen. Met Wies Goris, een nicht, en nog zo'n stel zottekes, was het vaak hommeles. Eenmaal thuis was ons Jo overal voor inzetbaar: koeien melken, asperges steken en toen ze wat ouder werd: in het café.

ome Ko en Janus Adriaansen met hun neefjes Sjef en René

En je broers?

Een probleem was: wat moet er met al die jongens, vier in getal? De vooruitzichten waren niet zo hoopvol. Allemaal boer? Dat zou versnipperen worden. Iederéén zat midden in de crisis, met veel werkloosheid in die jaren dertig en weinig perspectief. Maar, waar een wil is, is een weg én komt tijd, komt raad!

De oudste van de jongens was onze Janus. Die kreeg in de jaren twintig gelijk na school het gareel aan. Vanwege zijn wat iele lichaamsgrootte kreeg hij wat extra's toegestoken. Dat hielp hem niet om tóch door de keuring voor soldaat te komen: hij was te smal en te licht bevonden! Hij werd nogal eens geplaagd door te zeggen dat hij den aard had naar zijn peetoom van het Stuyvesant. Die, ome Januske, was maar 1.50 m lang, of beter: kort. Maar later zou onze Janus toch nog een flinke kerel worden.

Onze Ko, Kootje, was een doordouwer. Een heel ander type. Het werken ging hem goed af en kon maar niet snel genoeg. Soms was hij moeilijk te volgen. En dan uitte zich dat ook in plagerijen, waarbij zijn oudere broer hem wel eens de soep of pap liet ruiken. En dan plons, met zijn neus erin! Als kleine jongen zeurde hij altijd om een ezeltje. Ons Kootje is wel soldaat geworden.

Dan onze Toon. Daar moest een geleerde uit groeien. Daarom ging hij na de lagere school naar de HBS in Bergen op Zoom. Bij tante Kee waren immers ook twee studenten met goed gevolg geweest! En dan bij ons: daar waren vier jongens! Meisjes kwamen normaal gesproken niet in aanmerking om verder te leren. Maar onze Toon haakte af: studeren én werken thuis, dat ging niet. Hij zocht zijn heil in de tuinderswereld bij Nilleke Nuijten in Berrege. En dan kwam ik. Maar die heb je al leren kennen!

Het zevental van Adriaansen: v.l.n.r. Janus, Cato, Ko, Marie en Toon bij de geit, en op de foto daarnaast de twee jongsten: Jo en Dick Adriaansen.

Kleine kinderen kleine zorgen, grote kinderen grote?

Een aloud gezegde, dat dikwijls op waarheid berust. In het begin van de dertiger jaren trouwden ons Cato en Marie, mijn twee oudste zussen. De eerste trok met haar man Marinus van Oers naar de pas drooggelegde Wieringermeerpolder. Dat heette toen pioneren. Nou dat hebben ze geweten. Het heeft een jaar of zes geduurd voor ze in aanmerking kwamen voor een boerderij. En al die jaren maar proberen, na inschrijving, om een bedrijf te bemachtigen. Veel geld en goede getuigenissen moesten ter tafel komen. Dat laatste was geen probleem, maar financieel zag het er maar bekaaid uit. Gelukkig waren enkele familieleden in staat voor hen garant te staan. En toen ging dat stel voor hun eigen aan de slag.

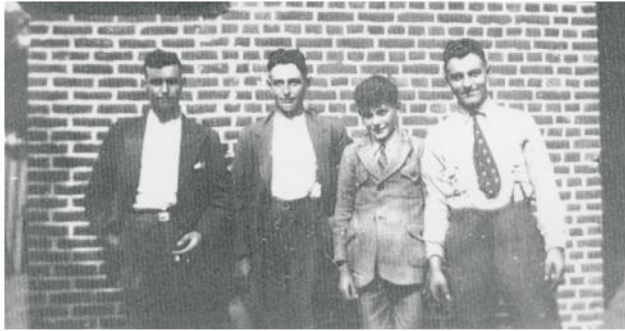
Ons Marie trouwde met Floran van der Poel. Zij trokken niet zo ver van huis, in Woensdrecht, in café Polderzicht. Floran, van huis uit in de beestenhandel gezeten, ging hierin door voor eigen rekening.

Dat er thuis een groot gat gevallen was in het 'werkvoorzieningschap' kunt ge raden! Ze moesten het stellen zonder de 'naad', het naaiwerk, én het café doen, wat ons Marie betreft én op het Stuyvesant geen hulp meer van ons Cato.

Onze Janus werkte thuis, maar onze Ko moest onder dienst. Zodoende werd de werkdruk in die jaren dertig bij de thuisblijvers groot. Er kwam steeds werk bij en onze Toon werd ook thuis ingezet. Dus geen hoveniersplannen meer. En het kwam precies goed uit: ik kwam van school in 1934!

Niet zo lang erna kreeg onze Toon een baantje bij de Plantenziektkundige Dienst en had nog wat met een veevoederfabriek van doen. Ook zaai- en pootgoed trok hem aan. Dus hij werd er een voor de handel of ambtenaar.

En onze Janus en Ko kwamen alle twee aan de scharrel met boerendochters, respectievelijk van Brooy-

mans en Van Geel! En omdat de drie vrijgezellen op het Stuyvesant geen opvolger hadden zag onze Ko daar wel brood in. Aldus vestigde hij zich op den duur op dat boeltje. Onze Janus had ook een boerderijtje op het oog: hij vestigde zich op Het Marktje.

Toch werd het boeren voor jou geen succes destijds, want je zag dat niet zitten?
Aanvankelijk was er geen keus.

↑ *De vier broers Adriaansen*

Ondanks de omstandigheden ben je toch ook getrouwd?

Ja, met Julia Jacobs uit Ossendrecht op 16 april 1947, en dus niet met Julia Simons!

Kinderen?

Twee dochters, Lia en Marie Louise, waar ik trots op ben!

Dit interview wordt vervolgd op pagina 30 →

HET FEEST

door Jan van Woensdrecht

Veertig jaar is Johannes Goovers verbonden aan de N.V. Meulenfabrieken "Gerama". Van boekhouder heeft hij zich opgewerkt tot procuratiehouder en later tot directeur. Hij is gehuldigd geworden; toespraken, bloemstukken, cadeaus. Het is een onvergetelijke dag geweest. Maar om een of andere reden – het schijnt dat een stuk niet tijdig gereed was – in ieder geval een paar dagen later is nog een cadeau gekomen, een cadeau van het personeel van de fabriek beneden de directeurswoning: een maquette van de gebouwen. Hij was ontroerd, mijnheer Goovers, hij vergat zijn jicht, en ook mevrouw vond het een aardige attentie. Zoiets hadden ze allerm minst nog verwacht. Hadden ze het personeel wel genoeg bedacht? Had het gekregen wat het toekwam? Eigenlijk niet, het was immers alles zoo deftig toegegaan op dien feestavond. Ze hadden een sigaar opgestoken en een glas wijn gedronken, maar ze voelden zich niet thuis in dat milieu. Ze waren op den achtergrond gebleven.

"Vind je ook niet, Henriëtte, dat we die mensen een beetje anders hadden moeten bedenken? Als we eens een avondje gaven voor hen apart? Voor hen onderling niet zoo deftig, maar zoo, dat ze ongedwongen bijeen kunnen zijn?"

"Is dat eigenlijk wel nodig, Johannes? 't Was toch een mooie, sjieke avond!"

"Sjiek, juist, dat was het, maar zie je, ik voel dat we hun te kort hebben gedaan. Heus, we moeten iets doen, Henriëtte, dat mogen we zo niet laten gaan."

Wat Johannes zich voorneemt, gebeurt. Mevrouw zucht: "Jaag je niet op kos-

ten, Johannes."

"Tja," zegt Johannes. Zie je, ze hebben beneden gauw een dertig man en een zaal huren is nog kostbaar en daar voelen ze zich ook niet zo thuis." Hij strijkt zich door zijn dunne haren. "Wacht eens, als we hen hier eens nodigden?"

"O nee, Johannes, dat kan niet," schrikt mevrouw. "Waar zouden we hen moeten ontvangen?" En ze ziet naar haar keurige meubelen. Stel je voor, als die mensen.

"Denk aan je jicht, Johannes, en je weet, ik kan zoveel drukte niet aan mijn hoofd hebben" – ze grijpt haar eau de cologne – "mijn hoofd is zo gevoelig."

"Ik bedoel, beneden, op kantoor bijvoorbeeld."

"Op kantoor? Kan dat? Zullen ze de boel niet door elkaar gooien?"

"Ik dacht, bijvoorbeeld op een zaterdagavond, ik laat 's middags de bureaus aan de kant zetten. Zie je, Henriëtte, we moeten wat doen, dat wil ik, daar sta ik op."

"Ze zullen te veel lawaai maken, Johannes," probeert mevrouw nog.

"O, dat zal wel gaan," meent Johannes, "ze zullen het leuk vinden, daar gaan ze prat op, Henriëtte, apart gefuifd te worden, geloof maar, daar zijn ze op gesteld. Ik geloof, dat we het zó het best en het voordeligst kunnen

doen. Ook voor de lui prettig; ze blijven in hun eigen sfeer, hun eigen milieu. Geen feestavond natuurlijk, zo maar een 'onderonsje' voor hen. Wat denk je? Een vat bier bijvoorbeeld, wat wijn, een kistje

sigaren, wat gebak. Je moet maar denken: één kwade avond. De lui hebben me toch een aardige attentie betoond.”

Die Johannes, die zo op rust gesteld is met zijn jicht.

“Het wordt een dronken troep, Johannes, bedenk je wel.”

“Ben je wijs, een dronken troep? Welzeker, die lui zijn zo kinderachtig niet; ’t zijn geen oude juffrouwen, en hoor eens, zó k a a l kunnen we niet voor de dag k o - men

vind je wel?”

Natuurlijk kunnen ze niet zo benepen voor de dag komen tegenover die mensen. “Maar zoveel drank, mijn zwak hoofd, Johannes, en jij hebt je rust hard nodig, wees nu niet eigenwijs.”

Dat heeft natuurlijk geen vat op mijnheer Goovers. “We hoeven er niet bij te blijven en zó laat zal het niet worden.” Johannes heeft dat idee nu eenmaal. Hij mag graag even van kantoor in de fabriek lopen en daar luisteren naar de originele opmerkingen van de lui, hij kan met personeel omgaan, weet hij, en hij heeft het gevoel hun te kort te hebben gedaan.

Hij spreekt met Mierels, de boekhouder.

“Kom jij ook zeg, anders sta ik zo alleen, hè, maak jij het in orde met hen. Ze hoeven niet

in gala te verschijnen, ’t moet een ongedwongen onderonsje worden voor ze; ze moeten zichzelf kunnen zijn.” Hij kan dat gerust aan Mierels overlaten. Hij zal zich eens laten zien natuurlijk en verder zit hij genoeglijk boven.....

Ze hebben toch allemaal hun zondags kostuum aangetrokken. Ze komen, eerst nog een beetje onwennig, het kantoorgebouw binnen, drukken de hand van mevrouw en mijnheer. Mijnheer houdt een geestig toespraakje en laat het biervat aanslaan. Zie, daar houden die mannen van ! ze drinken de jubilaris toe. Mevrouw maakt glimlachend een paar welwillende

bui-
gin-
gen
en
trekt
zich
dan
terug
naar
boven.
“Blijf ook
niet beneden,
Johannes.”

Hen-
M i j n h e e r onderhoudt zich met iedereen, hij let op dat de mannen zich goed bedienen en verontschuldigt zich: “Nou, jongens, jullie vinden het wel, hè? Niet te veel rumoer, want mevrouw heeft nogal last van haar hoofd.” Ziezo, nu weten ze, dat ze het niet te laat moeten maken. “Ik kom straks nog wel eens kijken.” “Zie je wel,” zegt Johannes voldaan, “je merkt gewoon niets van ze. Hoe is ’t met je hoofd, lieve?” “Gaat wel, Johannes, als ’t maar niet te laat wordt.”

“Wel nee,” weet Johannes, “om een uur of tien zijn ze wel vertrokken.”

Mevrouw bet haar slapen en probeert verder te lezen in haar boek. Johannes neemt de krant, legt zijn been op een stoel. Nu en dan klinkt een daverend gelach nar boven. Johannes geniet; hij kan met personeel omgaan!

“Hoor je, Henriëtte, hoe ze ’t naar hun zin hebben?” Hij schenkt zich een cognac in.

Tevreden gaat hij, na een poosje, weer eens naar benden.

“Hoe gaat het jongens?”

“Fijn, meneer, dat is in orde, hoor!”

“Die Van As! Is dat die zekere figuurzager? Moet je z’n droge snuit zien; een geboren humorist.”

“Henriëtte, moet je horen, die Van As.....”

“Het is bijna half elf, Johannes.”

“Och, zo lang zal het niet meer duren,” troost Johannes, “als alles leeg is stappen ze wel op.”

De vreugde van beneden klinkt luider en meer. Om elf uur steunt mevrouw, haar hoofd in beide handen: “Mijn hoofd, Johannes.”

Johannes schuift zijn been voorzichtig van de stoel. “Ik kan natuurlijk niet slapen bij dat lawaai, ik wacht wel tot je terug bent.”

“Jij kan nou nergens tegen,” zegt Johannes, een beetje geërgerd om die venijnige scheuten in zijn been. Beneden is alles blauw van de rook en daarin lachende, rode gezichten. “Hebben ze nóg, Mierels?”

“Het bier raakt op, meneer Goovers.” Mooi, maar nu het zo ver is kan hij nog gauw die leuke mop vertellen tot afscheid. Ze brullen. Zie je, ze hebben maar wat een fijne directeur!

Met goede berichten klautert mijnheer Goovers naar boven.

“Het bier is al op, hoor!” boodschapt hij. Mevrouw geeuwt achter haar hand: “Ach, eindelijk.”

Johannes heeft gelijk, want een kwartier later klinkt het van beneden: Beim Wein, beim Wein, beim Wein!” Johannes dringt zijn geeuwlust terug.

“Half twaalf, Johannes,” steunt mevrouw. Johannes heeft zijn postzegelalbum opgeno-

men, zonder aandacht bladert hij.

Het wordt toch tijd nu. Met moeite kan hij zijn ogen openhouden; hij is nog nooit later dan elf uur naar bed gegaan. Verdorie, dat lawaai. Nu krijgt hij die scheuten weer in zijn zijl. Och kom, onzin, wanneer ze zingen is het gauw gedaan, dadelijk zullen ze wel opstappen. Hij vermant zich, schudt de slaap uit zijn loom lichaam. Aardige zegel, dat drietje van Saksen. Och nee, hij is bij Kaap de Goede Hoop.... Zijn oogleden drukken ook zo zwaar. ’t Is warm, verschrikkelijk warm! Om twaalf uur ligt mevrouw amechtig in haar stoel en Joannes zit bleek over zijn postzegels. Nu en dan vallen zijn oogleden toe maar telkens schrikt hij op door het gezang van beneden. Hij heeft zijn sigaar al lang laten uitgaan.

“Johannes,” steunt mevrouw, “hoor toch eens!”

“Och,” zucht Johannes. Hij schenkt zich nog ’n half glaasje in, maar zijn hand is zeer onvast.

Hij ontwijkt haar blik. Hij kan hen toch niet wegsturen? Dat is onmogelijk, dat kan je niet doen. Hoor eens wat een herrie! ’t Is toch welletjes! Had hij die wijn maar achterwege gelaten! Mevrouw werkt en worstelt met eau de cologne tegen haar migraine en de slaap. “Zouden ze nóg niet weggaan, Johannes?”

“Denk ik toch wel, ’t is nog niet zó laat, Henriëtte.....”

Hij wankelt slaapdronken de trap af. Kijk, ze trekken hun jas aan; Van As, de figuurzager, Donkerbeek, nog iemand. Johannes rekt zich tot een behoorlijke houding. Ze gaan! Goddank, ze gaan! Ze komen de gang in.....

“Zo, jongens!”- hij bedekt zijn blijdschap – “zo, jongens, gaan jullie al opstappen?”

Ze zien glunder naar hun directeur, met hun glinsterende ogen in hun warme gezichten.

“Al opstappen? Wel nee, meneer, we gaan even de harmonica halen.....” ♣

N.B. van de redactie: De afbeeldingen komen van internet en mogen dus niet met dit verhaal geassocieerd worden.....Deze lieden hebben zich waarschijnlijk keurig gedragen!

SCHATTEN IN ONS MUSEUM DEN AANWAS

Het afgelopen museumzomerseizoen was er in de tentoonstellingsruimte een expositie van oud speelgoed, verzorgd door Silvain van den Berg uit Bergen op Zoom. Maar ook in onze eigen collectie hebben we speelgoed, bijvoorbeeld in de vorm van kinderserviesjes. We laten hier wat van zien.

Groen kinderservies

Het oudste kinderservies stamt uit de 18^e eeuw en is gemaakt van wit bakkend aardewerk met loodglazuur en koperoxide, waardoor de groene kleur ontstaat.

Het verwonderde ons dat er toen al kinderserviesjes werden vervaardigd. Vermoedelijk deed de pottenbakker uit Bergen op Zoom dat voor zijn kinderen en/of om cadeau te geven.

Het is geschonken door A.L.Kil - van de Velde.

Koffiekopjes en roomstelletje

Dit stelletje staat al menig jaar in het museum. De schenker is bij ons onbekend.

We vermoeden dat het een setje is uit de jaren veertig van de vorige eeuw.

Eetservies

Dit servies hebben we begin dit jaar gekregen van mevrouw C. Cuypers - Mattheussens. Het is afkomstig van haar tante Maria, M. Mattheussens, die zelf geen kinderen had. Een aardige bijkomstigheid: zij woonde als kind in het pand dat nu het museum is, en ook nog vele jaren op latere leeftijd. Het eetserviesje is dus weer thuis.

Het is Maestricts aardewerk en vervaardigd tussen 1900 - 1957. Door middel van de afbeeldingen op het servies van wassen, strijken, schrobben en boodschappen doen werd meteen ook de opvoeding ter hand genomen!

Servies Paulientje Musters

Hierboven het koffieserviesje waar de Ossendrechtse Paulientje Musters, het kleinste meisje ter wereld, mee speelde. Het is vervaardigd midden 19^e eeuw en staat in een vitrinekast samen met andere herinneringen aan haar.

De heer W.A.Bolders - v.d.Poel, Buitendreef 38 uit Hoogerheide, heeft het in bruikleen gegeven, waarvoor we natuurlijk erg dankbaar zijn.

Kacheltje gered van de sloop

Dit kacheltje vindt u in de achterkamer in een vitrinekast en is ons aangeboden door de heer R.Jacobs-Migielsen. Tijdens sloopwerkzaamheden kwam het voor de dag. En wat zijn we blij dat het is opgemerkt! Met enkele potjes en pannetjes, die we eerder al kregen, is het een leuk geheel geworden. Het kacheltje werd vermoedelijk vervaardigd in de jaren 30 - 40 van de vorige eeuw.♣

Tekst Franka Stoutjesdijk, foto's Adrie Raats

VERVOLG "interview met Dick Adriaansen" van pagina 23:

Zeg Dick, op zaterdag 4 oktober 1975, vijftien jaar geleden, is het groot feest geweest aan de Antwerpsestraatweg 100 in Hoogerheide in jouw geboortehuis: ter viering van de herdenking van het 100-jarig bestaan van Het Pannenhuis toch?

Je bent goed op de hoogte!

Ja, én het zilveren huwelijksfeest van de eigenaars van dat moment, jouw zuster Jo en je zwager, de heer en mevrouw Horstink-Adriaansen, is toen ook groot gevierd. Er werd zelfs, zo las ik, zoals toen gebruikelijk, een H.Mis uit dankbaarheid opgedragen in de parochiekerk van Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming én er was open huis van 15.00 uur tot 20.00 uur geweest. Dat zul je je nog wel goed herinneren. Maar hoe zag het er 100 jaar eerder, in 1875 met en rond het Pannenhuis uit?

Aan de Baan van Bergen op Zoom naar Antwerpen, de huidige Antwerpsestraatweg, aan de kruising van wegen tussen Woensdrecht met Huijbergen, stond in de 19e eeuw (waar het huidige wokrestaurant nu staat – red.) het eenvoudige boerderijtje van mijn overgrootouders van moederszijde. Dat waren Jacobus Theuns van 17 mei 1797 en Maria de Vos van 29 december 1795, beiden geboren in Woensdrecht. Het was een bekende, gunstig gelegen nederzetting op een belangrijk kruispunt waar steeds meer volk langskwam;

iedereen kende het toponiem van het eenvoudige, niet met stro of riet, maar met pannen gedekte boerenbedrijfje, 'Het Pannenhoeftje'.

Hoe werd het een herberg?

De kinderen van genoemde overgrootouders Ko 'Theune' en Marie Theuns-De Vos, onder aanvoering van hun zoon Petrus, mijn latere grootvader, wilden heel graag van die gunstige situatie gebruik maken en naast de boerderij ook herberg gaan houden. Er werd al snel tot de bouw ervan overgegaan. Zoon Petrus, geboren op 23 september 1832, trouwt op 7 december 1860 met Anna Catharina van Oevelen, van 2 augustus 1837. Zij wordt mijn grootmoeder. Petrus, ofwel Piet Theuns, in de volksmond later 'Peerke Theune', opent in 1875 zijn café het 'Pannenhuis'. Omdat er voor die tijd al op het huis van het boerenoptrekje, 'De Pannenhoeft' in de volksmond, een 'modern' pannendak lag, viel de keuze voor de naam voor de herberg logischerwijs op het 'Pannenhuis'. Het café, 28 vierkante meter groot, en met een afspanning erbij, is toen in korte tijd een begrip geworden voor passanten. Vooral de voerlui, venters en kooplui 'op weg naar', wisten de uitspanning, waar voer- en drinkbakken voor de paarden en honden altijd ter beschikking stonden, snel te vinden.

Grootouders van moeders zijde: Trien van Oevelen en Peerke Theune

Mocht dat allemaal zomaar, café gaan houden?

Nee. In eerste instantie mochten alleen zwakalcoholische dranken geschonken worden. Later, om precies te zijn 29 april 1914, werd een vergunning verleend voor 'sterke drank in het klein'. De oppervlakte van het dranklokaal was toen 28 m². Voor iedere wijziging, b.v. in vloeroppervlak, en ook bij overdracht moest een nieuwe of aanvullende vergunning worden aangevraagd. Mijn moeder Lies Theuns, als jongste van de telgen Theuns, bleef inwonen in het Pannenhuis, bij haar ouders; en mijn vader Sjef Adriaansen trouwde dus in.

Het was eigenlijk toch ook een boerderijtje?

Wel heel kleinschalig aanvankelijk, maar er kwam snel verandering. Op 23 december 1902 werd een openbare verkoping gehouden van percelen land, eigendom van de Antwerpse familie L.J. Meeus van Reeth. Mijn grootouders kochten daar toen een vijftal percelen ter waarde van f 1500,-. (Later verdeeld onder de kinderen die het weer verpachtten aan het Pannenhuis, aldus neef Dick van de Poel).

Jouw vader, maar vooral je moeder, hebben met hulp van je broers en zussen de horecazaak groot gemaakt.

Ja. Ook zij, mijn moeder, Lies Adriaansen-Theuns, werd een begrip. Zij zwaaide er tot op hoge leeftijd, 88 is ze geworden, de scepter.

Hoezo óók?

Toen in 1888 de aanleg van de tramweg van Bergen op Zoom naar de 'kabeljauw' in Ossendrecht en verder Antwerpen werd gerealiseerd en 'Het Pannenhuis' een logische halteplaats werd, groeide een en ander uit tot een gerenommeerde rust- en aanlegplaats. Tot op de dag van vandaag ook een halte voor de BBA-bus. Die tijd van vóór en net ná de eeuwwisseling was mijn gróótmóeder de grote 'baas'. Daar ging óók nie-

mand mee kuieren². En óók met mijn zus Jo, die op haar beurt later in 1950 de vergunning op haar naam kreeg, ging niemand een loopje nemen.

Hoogerheide, Antwerpsestraatweg

Foto: Antwerpsestraatweg met links huis van Doeltje, midden BBA-bushalte en rechts het Pannenhuis

Hoe ging het bij jullie in de jaren twintig en dertig?

Mijn vader bouwde een bedrijfje op in land- en tuinbouwproducten in en rond het Pannenhuis. Hij is begonnen in het begin van de eeuw met één paard en een paar melkkoeien, wat jongvee, twee zeugen en enkele mestvarkens. En een toom scharrelkippen. Een echte zandboer! Melk, eieren en alles van het varken hadden we dus aan ons eigen. Wij, mijn vader deed dat zelf, slachtten zo'n twee á drie varkens van tweehonderd kilo per jaar. Als de kop van de romp gescheiden was, kwam er een borrel aan te pas, zogenaamd om er de kop mee terug aan te plakken. Gewoonlijk lukte dat niet! Daarom sloeg vader dat vocht zelf maar in zijn keelgat! Natuurlijk ging er elke keer na de slacht een 'braoi' naar de pastorie. En met sommige andere onderdelen maakten ze ook wel andere mensen blij. Wij als kind waren altijd blij met de blaas. Die kreeg je als je tenminste je neus in het gat van het varken durfde steken. In die blaas stopten ze wat droge erwtes, hingen hem te drogen, waarna hij met een stropijltje werd opgeblazen. En dan ermee spelen, voetballen bijvoorbeeld. Voor ons thuis was trouwens de pezerik, 'het urine-afvoer-apparaat van het mannelijk varken', belangrijker dan de blaas. Die hing in de buurt van het houtkot aan een spijker om er zo nu en dan de zagen mee in te smeren tegen het roesten. In de winter smulden er de koolmeesjes van.

En jouw werk als kind?

Toen was het Pannenhuis natuurlijk nog maar alleen een huis annex café, met erachter de schuren en koten. Het was een echt baancafé op de weg van Bergen op Zoom naar Antwerpen dat goed werd bezocht door de voerlui. Aan straat stonden de voer- en drinkbakken. Vaak moest ik met emmers water sjouwen om de dieren te laten drinken. In ruil daarvoor nam ik dan uit de voerbakken haver en/of roggebrood mee voor mijn eigen konijnen.

De tram liep bij ons vlak voor de deur. En als er volk mee wilde, moest er een rode vlag worden uitgestoken, zodat de machinist op afstand kon zien dat hij moest stoppen. 's Avonds moest een rood beklede stallaantaarn aan de boom worden gehangen om de tram te laten stoppen. Als er wat wind was floepte dat ding uit.

2. In het verhaal van "Toontje", Tijding 2006-3, speelt de grootmoeder van Dick een prominente rol; zelfs de toenmalige burgemeester Moors had ze onder de duim!

Ook moest ik vaak boodschappen doen. Daar had ik wel een hekel aan, want ik kon dan niet gaan spelen met vriendjes waar ik mee afgesproken had. En janken hielp er niet aan. Ons moeder was toch wel een grote baas. Maar misschien wel goed ook met zo'n huishouden! Verder moest ik asperges steken, hout hakken voor de kachel en het fornuis; de laatste voor het koken van de aardappelen voor de varkens. Dan ook nog steenkool vergruizen, de koeien in de wei van drinkwater voorzien, wekelijks het erf oprijven, enzovoorts, enzovoorts. Er was altijd wel iets, want niets doen, nee dat was er niet bij!

Hoe zag er zo'n dag thuis uit?

Wij aten altijd liefst vijf keer per dag. Een grote kan met koffie, 's morgens vers gezet, ook wel 'schudderkul' genoemd, stond de hele dag te pruttelen op de kachel in de koude jaargetijden. In de zomer was dat ook koude thee. Tijdens de lange dagen, als het nog lang licht was, was er 's avonds na de pap altijd nog wel werk buiten of in de stal.

Het gebeurde ook wel dat we op warme dagen nog de geit voor ons karretje inspanden en met het jonk volk nog naar 't Scheld reden om wat verfrissing op te doen. Het moest dan wel 'goei tij' zijn!. In de wintermaanden werden na het eten de benen gestrekt rond de plattebuis en dommelde bijna iedereen een beetje weg. Als het volk uit het café vertrok kwam ons moeder binnen, pakte de paternoster van de spijker en werd ieder tot de orde geroepen om het rozenhoedje te bidden. En wee degene die weer in slaap viel of er eentje liet vliegen! Dan was het wel gelijk paniek. Soms viel ons moeder tijdens het voorbidden zelf in slaap en dan kon bij ons de lol niet op! Ze was altijd de hele dag druk in de weer, want het café, was een echt baancafé geworden en dat moest bemand zijn, eerst altijd door ons moeder, later door ons Marie.

Je moeder was wel streng?

Zeker! Daar ging niemand mee kuieren!

Hoe zat dat thuis met dat 'voermannen'?

Mijn vader had het geluk, dat aan de overkant bij ons, oom Adriaan de Moor (Doeltje Moor) woonde. Hij was kantonnier en getrouwd met een oudere zus van mijn moeder, mijn tante dus. In de hoedanigheid van kantonnier was hij in brede zin verantwoordelijk voor het onderhoud van de provinciale weg tussen Ber-

uit ons familie-album: v.l.n.r. Stan de Moor, Jannus Theuns, Adriaan (doeltje) de Moor, Jozef Adriaanson (mijn vader), Mus Feien, Crefoer (oprichter) op de kar: Gidus de Moor en Tom Verbeek.

gen op Zoom en Putte. Heel regelmatig moesten zand en keien worden aangevoerd voor de stratenmakers. Dan was vader de voerman met paard, Den Guust, en kar.

Dus zo is het grotere werk begonnen?

Ja, want een ander onderdeel van het 'voermannen' bestond uit sneeuw- en gladheidbestrijding. In de winter als het flink gesneeuwd had, werd het paard voor de sneeuwslee gespannen. Het traject van 12 km v.v., werd vaak in de nacht met erbarmelijk slecht weer en kou afgelegd. Tegen het uitglijden van het paard moesten vaak nieuwe schroeven worden gezet op zijn hoefijzers. Vader en zijn zwager 'Doeltje Moor' de kantonnier, hielden alles punctueel goed bij. Zo kon het ook gebeuren, vóórdat het officiële Begrafenisfonds met zijn eigen chique rouwkoets in het leven geroepen werd op het Zandfort en omgeving, dat mijn vader 's morgens vroeg nog stalmest had gereden naar het land, vlug was teruggekeerd, snel de kar afspoelde, wat stro op de bodem uitspreidde en het lijk in de kist werd opgehaald. En weg ermee... naar de kerk en het kerkhof, met familie en kennissen te voet ernaast en erachter.

Wat leverde dat op?

Jammer dat die boekhouding in de oorlog verloren is gegaan doordat die aan flarden is geschoten. Maar ik weet nog wel dat daarin stond dat dat nachtbraken om de gladheid te bestrijden twee kwartjes per uur opleverde, man én paard! Een vetpot was het niet, maar in zekere zin wel vast werk. Globaal werd in de zomer zes dagen van tien uur gewerkt en in de winter zes dagen van acht uur.

Wat herinner je je als kind uit die tijd aan spannende dingen?

Als mijn vader aan een of andere slager een vette vaars verkocht, moest hij er te voet mee naar het abattoir. Ik moest dan op de fiets achter vader en beest mee, want we moesten ook nog terug natuurlijk. Als onderweg de tram naderde was het oppassen geblazen om dat koebeest in bedwang te houden. Wat ik toen wel eens zielig vond was het feit dat wanneer er een stiertje na het kalveren geboren werd, het in een donker hoekje geplaatst moest worden. Het kreeg een muilkorfje om zijn snuitje opdat het geen ruwvoer zou eten en alleen maar melk zou drinken. Het vlees moest bij de slacht na een paar maanden immers hagelwit zijn! Tegenwoordig met die kistkalveren is ook wel iets mis!

Prachtig vond ik het met de zeug naar de beer te moeten bij Fons van Hoof op het Zandfort. Dat ging met paard en kar. Na 'gedane zaken' ging de zeug weer op de kar en mee naar huis. Toen ik een keer, thuis aangekomen, het achterbord van de kar wilde halen om de zeug te lossen, was er geen beest meer te bekennen. Het dier was onderweg van de kar gesprongen en zowaar weer op weg terug naar de beer! Echt gebeurd! Overigens: als een en ander gelukt was had je na 115 dagen een toom mooie roze biggetjes. Fons van Hoof, de berenboer, snutte zijn neus in dezelfde lap als waarmee hij de zeug van achteren schoonmaakte voor of na de 'daad'.

Heel spannend was ook altijd de schoonmaak van onze waterput. Die moest elke twee jaar geruimd worden vanwege het indrainerende zand. Op het erf stond bij ons een waterpomp, ingebouwd in een stenen muurtje. Onder de uitloop was een grote houten kuip geplaatst. Als de paarden van het veld kwamen werden ze hier gedrenkt. Het was glashelder fris water, opgepompt door een loden pijp, uit de 10 meter diepe gemetselde put. Het opborrelende hagelwitte zand moest er van tijd tot tijd uit. Om onderin te kunnen komen werden twee leren (ladders) aan elkaar geknoopt. Onze buurman daalde af met een stevig lang touw en een emmer. Vullen en hijsen maar! Dat ruimen van de put was steeds weer een hels karwei. En zo diep ook niet ongevaarlijk.

Bevroor die pomp niet?

Nee, want in de winter kreeg deze een flinke strooien jas aangemeten.

Het was dus geen luxe allemaal?

Welnee. Mijn ouders ploeterden gewoon door. Moeder het huishouden en tussendoor de cafébezoekers. Vader op het land en in de stal. En tussendoor voermannen natuurlijk. En toen mijn ouders het café overnamen was er ook de zorg voor de inwonende grootouders! En als er dan ook nog vier zonen en drie dochters worden geboren... Moeder kreeg eerst hulp van een nichtje, Lies Theuns. Die werd later geveld door een ernstige ziekte.³ Daarna charterden mijn ouders voor in de huishouding steeds leden uit het gezin Moerkens: Dien, Marie, Neel. En op het land en in de schuur werkten Gerard en Piet mee. Nadat mijn oudere zussen en broers hun leerplicht hadden vervuld werden die natuurlijk thuis ingeschakeld. Maar dat weet je al...

3. Dick schreef daar over in Tijding 1986-3

Er moesten steeds meer monden gevuld worden.

Nou en of. Maar mijn vader kocht steeds stukje bij beetje grond bij. Zo groeide het agrarisch deel, terwijl het voermannen steeds minder werd. Zodoende was het mogelijk om in 1926 een nieuwe stal te bouwen waar zeven koeien, twee paarden en vier varkens in twee varkenshokken onderdak vonden. En in 1929 waren ze in staat een nieuwe schuur te bouwen, met leien gedekt, met een men- en dorsvloer tussen twee gebinten. Dan was er ook nog aan de kant van het huis een pakhuis, speciaal voor de asperge-afhandeling. Hierboven was een graanzolder en eronder een aardappelkelder.

Het werd zodoende langzamerhand een heel bedrijf!

Ja, want tegen de andere zijgevel was nog een karkot. Verder zuidwaarts van de genoemde stal werd nóg een houten stal bijgebouwd voor een veulen, zes kalveren en een zeugenstal. Tussen de twee stallen was de mestvaalt. Dan hadden we nog een hout- en kolenkot en natuurlijk de bijenstal van vader met zes korven. En om compleet te zijn: in de jaren dertig werd nog een hangar gebouwd aan de overkant van de weg naar het Zandfort!

Verwerkten jullie zelf de melk?

Ja, moeder zie ik in de weer met het maken van boter. Ze stond maar te stampen in de grote karnton; kèère (karnen) noemden ze dat. Soms moest ik dat wel eens overnemen. Dat moest met een bepaald ritme gebeuren. En je mocht niet te lang stampen, anders kreeg je brokken die je later in de karnemelksepap terugvond. Als er van die brokken in je bord terecht kwamen probeerde je die stiekem bij een ander te deponeren. Als de 'karn' klaar was, werd de boter door ronddraaiende bewegingen van de stamper bij elkaar gedreven tot één massa. Deze platte kluit werd met een houten lepel in een houten nap gedaan. Door intensief kneden met een spatel en er regelmatig vocht af te gieten, hield je een mooie kluit van zo'n 3 à 4 pond zuivere boter over. Afhankelijk van wat de koeien gegeten hadden was de boter mooi goudgeel, dan weer wat lichter. De boter werd aan huis verkocht en een gedeelte was voor eigen gebruik bestemd. De ondermelk, het restant van de afgezaande (afgeroomde) melk was voer voor de varkens of een mestkalf. De karnemelk was een veelvuldig voorkomend dessert. En in de zomer, koel uit de kelder, een lekkere frisse drank.

Ging alle melk in de karnton om boter en karnemelk van te maken?

Nee, de meeste melk werd meegegeven met de melkrijder, Peer van Loon, voor de fabriek. Ook werd er vers aan huis verkocht aan de burens die dagelijks hun portie kwamen halen. Op de binnenkant van de deur van de spin (kast) stonden de namen met de geturfde streepjes.

Dat karnen deed je moeder en geef nou eens een beeld van je vader.

Ik zie mijn vader bezig in het zeugenkot biggetjes vangen als het zo ver was. De andere dag werden met een tangetje de scherpe tandjes afgeknipt. Anders beten die kleine keuskes in de tepels van moeder zeug. Die zou in paniek d'r kleintjes doden!

Vader in de weer met zijn bijen. →

De meeste biggen werden verkocht, enkele werden vetgemest en een paar ervan voor eigen gebruik. Ook zie ik hem met zorg bezig elk jaar twee veulens te fokken. Dat gaf ook zijn beslommeringen, want je moest er nachten bij waken in de stal; meestal werden ze geboren bij een slapende bewaker! En natuurlijk ook bij de kippen, konijnen en de bijen was er altijd wel wat te doen.

Hadden jullie ook een hond?

En of! Een trouwe fox, gecasteerd door 'Robbes', Arjaan Daalmans. Dat akkefietje heeft onze fox altijd onthouden. Als Robbes voorbij kwam gefietst werd hij door onze fox opgewacht en nageblaft zover het dier hem kon volgen! Onze fox zou een goede circushond geweest zijn: hij kende allerlei kunstjes en het vangen van ratten was zijn meest geliefde bezigheid. 's Avonds klauterde hij met ons mee naar boven en wipte bij iemand op bed. Na de nacht dat onze Toon, in een boze droom over een aap, onze fox bijna in paniek vermoordde, is hij nooit meer op bed gesprongen.

Hebben jullie geen armoede gekend?

Nee, maar best was het niet in de jaren dertig. De veldproducten brachten minimale prijzen op. Mijn ouders waren toen beslist niet rijk, maar tekortkomingen in het levensonderhoud waren er ook niet. Toch weet ik nog dat er burens waren, die de koffiedrap kwamen halen om er nog iets bruins uit te brouwen. En dat is geen fabel! Dat was echte armoede. Bij ons stond de hele dag de 'schuddekul' op de kachel te pruttelen. Dat was koffie gezet van gemalen koffiebonen, aangelengd met peekoffie van bittere peeën. Op de kleine agrarische bedrijfjes 'op het zand' was het niet best, terwijl de grote boeren van de klei, ja ja, echt gebeurd, met de luxe auto om steun reden. Men hoorde dan ook alom zingen: "We leven van de crisis en zuipen van de steun."

Welke herinneringen heb je aan het vooroorlogse café?

Midden in het lokaal stond de ronde tafel als stamtafel met tegen de kant kleine tafeltjes. Tegen de lange muur aan de straatkant stond een lange bank. Aan de noordkant stond een grote ronde kachel. En natuurlijk een toog met koperen bak met koelwater voor de sterke dranken. We hadden jonge en oude klare, citroenjenever, brandewijn, Cats-elixer en Bossche pop. Verders nog te koop: donker bier en lager bier in flesjes en kruikjes, limonade, Kwatta-repen, Goudfazantsigaren en KVV-Cubaantjes; natuurlijk ook sigaretten van de merken Turmac, Pirate, North State, Chief Whip. Kwattasoldaatjes werden gespaard voor cadeaus en in de sigarettenverpakking zaten voetbalplaatjes en dergelijke. Op school was hierin een levendige ruilhandel.

Eind jaren dertig was de crisis over het dieptepunt heen. Het café liep goed. Het leger werd actiever. Hele colonnes soldaten, soms ook het paardenvolk, hielden marsen en oefeningen, onder andere op de Woensdrechtse heide. Er werden afspraken gemaakt met de militairen: de koffie kostte vijf cent. Er zijn heel wat potten koffie opgeschonken en repen kwatta's verkocht.

Hoe heb je de crisistijd ervaren?

De winter van '28/'29 kan ik me nog goed herinneren: temperaturen van 25 graden onder nul! Een reusachtige sneeuwstorm belemmerde het toch al summiere vervoer van de tram en de bus van Liefbroer. Het was toen met carnaval zo koud, dat het bier dat achter de kachel gezet was, 's morgens in de kapot gevoren flesjes stond. Zo begon de crisis niet lang erna.

De arbeiders, die bij de boer werkten, waren langere tijd zonder inkomen en konden ook geen mastenpinnen⁴ gaan rooien om in de kachel te stoken. Arbeiders die in de winter vaak thuis waren zochten in de bossen alles op wat brandbaar was. Mastenspellen (dennennaalden) werden met de kruiwagen naar huis gereden en rondom de huisjes en schuurtjes gestapeld om beschutting te geven tegen de vorst. De gewone man was zeer klein behuisd⁵ en in het schuurtje was een hok voor het varken en voor de geit. Soms van ieder twee.

De kolenaanvoer stagneerde. Kolen waren heel duur of vaak niet te krijgen. Voeg daarbij de gevolgen van de 'beurskrach', overgewaaid uit Amerika, en het was crisis: grote werkloosheid! Iedere dag zag je grote aantallen arbeiders gaan 'doppen': zich melden voor steun door te gaan stempelen. Dit gebouwtje, het stempellokaal, stond vóór in de Wouwbaan⁶. Wie zich niet of te laat meldde kreeg geen steun⁷. Wat deze

4. De stukken van dennenbomen die in de grond bleven zitten na het afzagen.

5. Zie monument het huisje 'Het Kwartier' van de heemkundekring in de Binnenweg

6. Ter hoogte van de inrit en eerste bejaardenwoning van de huidige C 1000.

7. Wie stiekem bijverdiende, met bij voorbeeld pinnen rooien, werd geschorst en van de uitkeringslijst afgevoerd. Dit is overigens slechts één persoon, mij met naam bekend, overkomen! De angst de uitkering te verliezen werkte preventief.

mensen kregen? Zo ver ik mij herinner zes of zeven gulden per week. Plus in de winter een bon voor een mud kolen. Voor deze mensen was vlees niet te betalen. Onder burgemeester Rubert startten werkverschaffingsprojecten: walkanten opruimen, zandwegen met karrensporen verharderen, gronden ontginnen voor landbouwdoeleinden, enzovoorts. En Zeebad de Duintjes werd gemaakt. Ook de Eendenkooi werd drooggelegd, en goed ontwaterd; én kreeg een landbouwbestemming. Later het vliegveld. Zo kregen de werklozen bovenop hun 'steun' nog een kleine uitkering. Eén ding deed het altijd goed in die tijd: ons café!

En hoe liep het boerenbedrijf?

Het ging toch allemaal wel redelijk goed. Wat we nodig hadden werd aangeschaft: hetzij een ploeg, of een zaaimachine. Of een zware elektromotor voor de aandrijving van de dorskast. Verder herinner ik me de trein (een kar met voorloper), die we hadden laten maken bij Wardje Groffen. Ook werden één of twee paarden bij aangekocht. Ja, en alles contant. Niets op de pof of afbetaling. Dat bestond toen nog niet. Ook het plaatsen van een nieuwe hangar werd gerealiseerd. Met de tevoren klaargemaakte betonblokken werd de opbouw in één dag gezet.

Voor ze bij ons thuis de eerste dorsmachine kochten werd het graan met de vlegel gedorst. Eerst tegen de pui gezeseld, daarna door één, twee, drie of vier man gevlegeld. Dan werd met de wan, later met de windmolen, het koren van het kaf gescheiden. Het goede gezuiverde graan werd verkocht, het mindere soort werd vermalen tot veevoer. Het kaf en stro was ook voor het vee.

De familie Adriaansen aan het werk op het land

Slieden de mensen daar niet op vroeger?

Ja, haverkaf en roggestro werd gebezigd voor het vullen van de beddentijken ('beddenzakken'). Eén keer per jaar werden die verschoond. Daags na de omwisseling lag je zowat een halve meter hoog!

Je herinnert je toch ook wel meer leuke dingen zeker Dick?

Natuurlijk. Op mijn elfde verjaardag, op 9 mei 1931, was het groot feest in het Pannenhuis. Mijn ouders waren op die dag ook 25 jaar getrouwd. Ik liet natuurlijk iedereen weten dat ik jarig was! Ik heb flink meegedeeld in de presentjes en kreeg centjes van vele feestelingen, want het werd een gezellige boel. Mijn 'nikker' op de spinkast werd goed gevuld. Zuinigheid was een goede deugd in onze opvoeding. Het gebeurde wel dat ik met de kermis als ik thuis kwam meer geld had dan toen ik er naar toe ging. De Scheldezonen kwamen op dat feest een serenade brengen, want mijn vader, ome Ko en ome Janus, waren praktiserend lid van die fanfare.

Ook herinner ik mij dat ik als koorknaap naar circus 'Gleich' mee mocht: te voet, vice versa, naar Bergen

op Zoom. Met in totaal één glas limonade. Toch sprak je jaren later nog over dat circus, zo groot en mooi! Op Hoogerheide kwam soms het circus Van Bever. Heel leuk. Je mocht dan met een echte beer vechten en trachten op een ezel te blijven zitten. Beide dingen waren nog nooit iemand gelukt!

De enkele keertjes dat ik bij mijn vader op de fiets mee mocht naar de paardensport in Wouw en Moerstraten e.d. vergeet ik niet. En zeker niet de ritjes op zondagmiddag de polder in. Cafeetjes, en die waren er vroeger overal, werden bezocht. En dan achterop, wat slingerend, van het ene naar het andere etablissement, en weer naar huis!

Toen ik 16 was in 1937, trouwde Juliana met prins Bernhard. Dat was ook een hoogtepunt in onze jonge tijd. Er werd een grandioze optocht in elkaar gezet. In een open koets waren wij, ons Jo in het rood, ik in het wit en Marie Brooijmans in het blauw, als de nationale driekleur uitgedost. We ontvingen van de jury de eerste prijs. Maar daarna verliep niet alles vlekkeloos: onderweg terug, bij het keren, raakte een wiel geblokkeerd in de tramrails en daardoor brak de singel van het paard. Wij sloegen allemaal gelijk achterover. Gelukkig zonder letsel afgelopen.

Had je zelf geen fiets?

In 1936, op mijn zestiende verjaardag, kreeg ik een fiets. De goedkoopste uit de winkel van Suuske Hoeks. Tot die tijd moest ik overal te voet naar toe of achterop bij een ander, zoals naar het koor bij de koster. Daar was ik trouwens mee moeten stoppen toen ik de baard in de keel kreeg en ook geen tijd meer had voor de repetities. Ik volgde tussen de bedrijven door een boekhoudcursus. En mijn neef Eduard⁸ uit Amsterdam stuurde een schriftelijke cursus Nederlands vanwege een nieuwe spelling, die pas was ingevoerd. Zodoende bleven we toch een beetje bij de tijd.

Hield je van sport?

Wel om te kijken. Niet om te doen. Ik was van schaatsen gauw genezen. Te voet naar de Grote Meer, anderhalf uur lopen, dan een paar rondjes schaatsen; en dan de nistels kapot. En maar verrekken van de kou door dat stilstaan en repareren. Tenslotte met een paar ijskoude, natte voeten weer naar huis. Weer anderhalf uur lopen. Dat noemden ze toen ook al ijspret. Maar er waren op De Mèer altijd wel veel leuke meisjes....

8. Schoolmeester Eduard de Moor, zijn moeder was de oudste zus van Dick zijn moeder, stond voor de klas in Amsterdam en schreef met veel nostalgie de tekst van het verhaal 'Toontje'; zie Tijding 2006-3!

Waar ging je dan naar kijken?

's Zondagsmiddags gingen we met een paar maten naar de voetbal kijken van H.V.C. als ze thuis speelden. Onze Toon deed mee in het eerste. Het veld, dat helemaal schuin afliep aan ene kant, lag achter het café van de Witte Vos op een wei van Kootje den Uil. De keepers konden elkaar niet zien. Later lag hun veld bij Christ Hopmans in de wei in de Duinstraat. Daar was het dikwijls nat en vol koeistront, omdat er door de week de koeien op graasden. Dat was wel sensatie als er een speler uitgleed. Het waren altijd gezellige wedstrijden die veel publiek trokken.

En met de kermis gingen we naar een wielervedstrijd op dinsdag: de Acht van Hoogerheide. Dan zag het zwart van de mensen. Diverse keren zijn hier ook de nationale kampioenschappen gereden. Valentijn, Kees Pellenaars, Gerrit Schulte, enz. prijken op de erelijst. Ook Pietje Snoeijers, onze dorpsgenoot, was een der kampioenen.

Verder waren er verschillende boogschutterijen heel populair. En het krioelde van de duivenmelkers. Muzikaal talent, zoals mijn vader en onze Janus en Ko, zocht aansluiting bij De Scheldezonen. Natuurlijk was er ook een bijenbond, gezeteld bij Louike Kuijlen in 'Hof van Holland'.

Welke land- en tuinbouwproducten werden er verbouwd bij jullie thuis?

Als in het voorjaar de 'misput', de mestvaalt, naar het land gereden en ondergeploegd was, werden de zomergewassen gezaaid en geplant zoals: haver, boekweit, aardappelen en maïs. De rogge zat er al vóór de winter in. Verder, zo het uitkwam, ook erwten, maanzaad, haver, karwij, gerst, duivenbonen. Wat betreft de tuinbouwproducten in het voorjaar: de aardbeien gingen dan kleuren, en de frambozen en zwarte bessen kregen een mooie glimmende teint. Die moesten ook allemaal onderhouden, in de zomer geplukt, verzorgd en verwerkt worden. En pakklaar voor de veiling gemaakt worden: de aardbeien in sloffen, de frambozen in tubkes, zwarte bessen in mandjes, asperges in kisten, gesorteerd in 1e, 2e, 3e soort en de 'blauwe' apart. De 'stukken' verkochten we aan huis of aten we zelf op.

Zus Jo steekt asperges →

Aan wat voor hoeveelheden moet ik dan denken?

Och alles was kleinschalig, maar moest wel, wilde je een goede prijs krijgen op de veiling, aan zekere kwaliteitseisen voldoen. De voerman voor de veiling, aanvankelijk de 'kleine Schuurbijs', later Christ van Oevelen, haalde op gezette tijden die kleine partijen op. Retour brachten zij de ledige emballage en de bonnen van de geleverde producten, met daarop vermeld wat ze bij ons thuis en de burens rondom, financieel tegemoet konden zien. Voor de meeste toeleveranciers was dat minimaal, gezien de kleine hoeveelheden en doorgaans niet te beste kwaliteit. Daarvan heeft heel Hoogerheide geleefd.

Jullie waren dus niet de enigen in de buurt die leverden?

Welnee. Sjefke Deelen, Jan Konings (de Tros), Piet Stoute, Fons Buijsen, Peerke de Vreng, De Koevoetsen, Peerke Bastiaansen, Peerke Nuijen, Sjefke Bastiaansen, Fons van Hoof, Pietje Hagenaars en wij dan, leverden allemaal. Die moesten wel hun producten op vaste tijden bij ons thuis voor de deur afleveren en klaarzetten voor de voerman. Zij brachten hun waar met de kruiwagen bij ons voor de deur. Je moest alles niet te nauw bekijken want het 'leefde' nogal eens in zo'n tubke met frambozen. Het was geen vetpot. De kilo-opbrengsten van de toch al slechte grond op het Zandfort, waren miniem. Die mensen moesten hard werken voor een paar centen.

Hoe zat dat bij jullie met de asperges?

Dat was een drukke tijd. Uit school was er altijd weinig ruimte om te spelen. Zeker niet in de aspergetijd. Dat begon in april en liep tot Sint Jan op 24 juni, de laatste steekdag. Ik moest al jong bijspringen.

Gedurende de hele periode van oogsten werd ook op zondag gestoken, mét dispensatie van de pastoor. De zondag was heilig, ook de wet verbood arbeid op zondag, maar door af en toe een maaltje asperges op de pastorie af te geven was alles in het reine. Op zondag gaf het onder elkaar wel eens 'trubbels'. Eerst naar de kerk, vlug eten en daarna aan de slag. Bij warm weer was je de hele dag in touw. Mijn oudere broers en zussen wilden op zondag ook wel eens vrij zijn. Rond 1930 brachten de asperges als eerste soort ongeveer 35 cent per kilo op. In de latere crisisjaren ongeveer een kwartje per kilo.

Hoe was het met de marktprijzen voor andere producten gesteld?

Ik weet nog dat in oktober 1929 de aardappelen 2 à 3 cent de kilo opleverden.

En boekweit f 14,-, gerst f 9,50, bruine bonen f 19,- en tarwe f 11,- per 100 kilo.

In diezelfde tijd kostte een big f 5,- 'om op te zetten' en een varken ruim f 40,- per 100 kilo.

Een slachtkoe leverde 55 cent voor een kilo 1e kwaliteit geslacht gewicht op.

En toen werd je op een wel heel speciale dag twintig jaar?

Het was op 9 mei 1940, een vrijdag. Het werd in huiselijke kring toch een beetje gevierd. Een van die zeldzame dagen, dat we thuis een lekker fleske bier mochten drinken. De mannen althans. Het vrouwvolk dronk geen bier. Soms een oude bruine, zo van dat zoetige. Ik weet nog goed dat het mooi weer was. We hadden volop asperges gestoken. We gingen wat later naar bed dan gewoonlijk. Gezien er veel werk in het verschiep lag, het was twee dagen vóór Pinksteren, zou het de volgende dag ju en vooruit worden. De nacht werd echter nog veel korter dan verwacht: de Tweede Wereldoorlog was rond vier uur in die ochtend begonnen en had ons met het geronk van vliegtuigen wakker gemaakt. Onze gedachten waren wel bij onze Ko, want die lag als soldaat in dienst bij het grensbataljon in Huijbergen.

En moest jij niet dienen?

Aanvankelijk had ik broerdienst. In het najaar van 1939 waren de jongens van mijn lichte opgeroepen, en in den lande gelegerd, ook die uit de buurt. Onder deze militairen was de helft van mijn lichte. De andere oproepen, waaronder ook de mijne, lagen nog ten gemeentehuize. Ze waren te laat verzonden. Dat was een sabotagedaad! Een aantal jongens van mijn lichte zijn gesneuveld!

En in de oorlog?

Na die Pinksterdagen, met wat ongerief met die terugtrekkende Fransen de eerste dagen, wat lichte bommetjes in de buurt en een luchtgevecht boven onze hoofden op eerste Pinksterdag, ging alles weer naar het 'normale'. De asperges werden weer gestoken, gewassen, gesorteerd en in kisten afgevoerd naar de veiling.

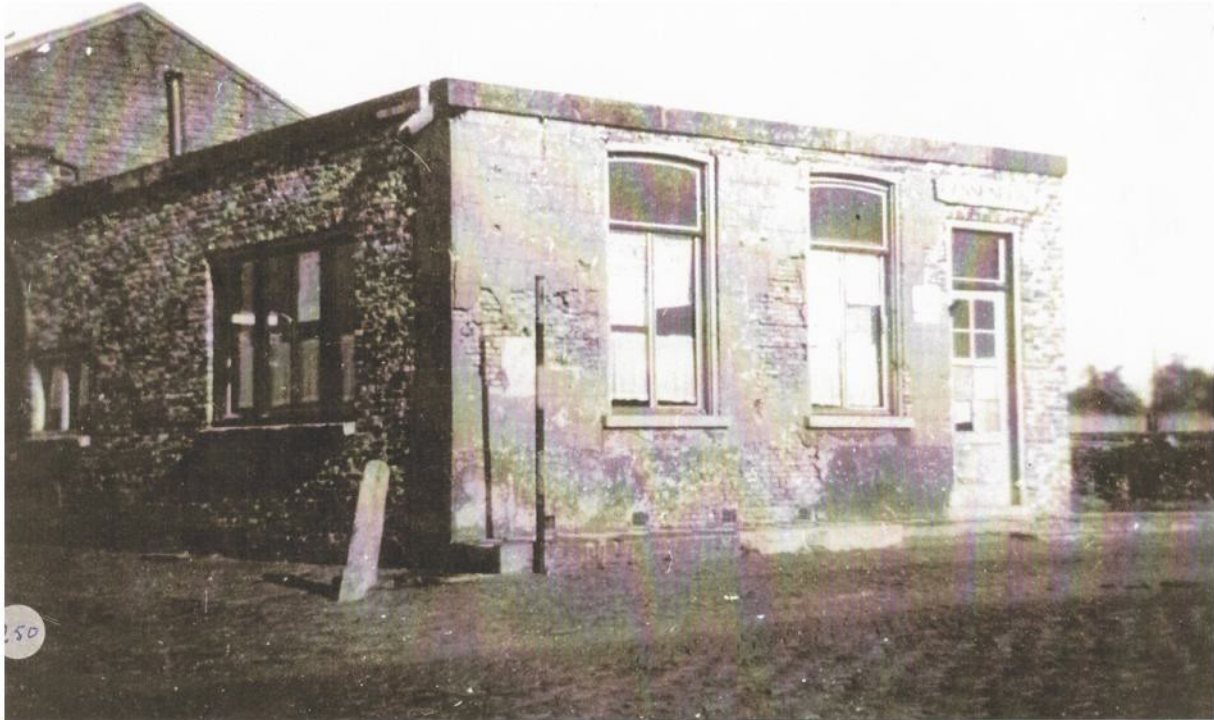
De Duitsers waren verzot op deze fijne groentes. Afnemers waren er bij de vleet. En aangezien er gedurende de bezetting langere perioden honderden militairen op en rond Flughafen Eendekooi⁹ verbleven, en al die jaren heel wat in het Pannenhuis te verteren hadden, was dat ook lucratief. Ons moeder en ons Jo waren goede gastvrouwen. En gelukkig kwam er al snel bericht dat onze Ko gezond en wel het avontuur had overleefd.

In de oorlog kwamen er in onze herberg weer soldaten, maar dan van een ander ras, het Arische, zoals Hitler zijn volk noemde. In het begin hadden we een beetje moeite met de taal, maar het werd sneller geleerd dan het Frans. Spoedig werden grote werken ter hand genomen op het vliegveld dat zo snel mogelijk in operationele staat gebracht moest worden. De grote aanval op Engeland zou immers die eerste zomer nog plaats moeten vinden. Bouwbedrijven, wegenbouwers, grondverzetbedrijven, moesten voor de weermacht gaan werken. Wij als boeren moesten ook meewerken voor transport van materiaal middels levering van paardentraction. Dat moest niet voor niets, maar er was toch al werkdruk bij ons thuis. Gelukkig moest ik niet als jonge man naar Duitsland omdat er voor de agrarische sector uitzondering werd gemaakt. Als je al werk voor de weermacht leverde hoefde je niet naar 'Mofrika'.

Dus Benedictus bleef thuis bij moeders pappot?

Ja, werk zat. Het was beslist geen leuke tijd. Er waren veel problemen en de onzekerheid werd steeds groter. Och, we hebben ook wel plezier gemaakt. Veel avonden bij Christ Hopmans zitten kaarten. Zondags wel naar een café waar het een beetje gezellig en niet gevaarlijk was. Veel met de fiets erop uit. Nooit alleen, want als er een Duitser haast had en de bus gemist had, dan pikte hij gewoon je karretje. Als je met een groep was, liep die mof wel te voet door.

.9. De latere vliegbasis Woensdrecht

Voor de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog bleef café Het Pannenhuis in oktober 1944 ook niet gespaard is het wel?

Nee. Alles werd verwoest. Wij, vader, moeder, onze Ko met Lena met hun kinderen Sjef en Elly, ons Jo met Ko Schepers, oom Adriaan (Doeltje) de Moor met tante Kee en hun zoon Stan, en ik dan, zaten bij ons in de kelder, waren moeten vluchten richting Bergen op Zoom en hadden onderdak gevonden bij familie: Tom en Dina Aarts-Goris. Na een verblijf van acht dagen werd Bergen op Zoom bevrijd. Terwijl we begeleid werden door soldaten met mijndetectors, keerden we na een urenlange tocht door de Kuijpers bossen met een groep van ongeveer 25 mensen terug. Het Pannenhuis was één grote puinhoop. Daar was letterlijk geen plaats voor mij in de herberg. Een inderhaast ingerichte politiepost registreerde mij en verwees mij naar Ossendrecht. Daar was bijna alles nog intact!

Het Pannenhuis verwoest, en hoe was het met de dieren?

Met de dieren is het fataal afgelopen. De stallen zijn in brand geschoten, mét koeien, nog één paard, de andere twee waren eerder gevorderd, de varkens, en de kippen op twee na. Twee koeien, die uit de brandende stal hadden weten te vluchten, hebben wij af laten maken, vanwege hele verbrande ruggen en schotwonden.

Na de oorlog werd een en ander hersteld en kwam het café weer in bedrijf. Het werd al weer heel snel weer druk. Vader en moeder werden echter een dagje ouder, dik in de zestig. Ik had verkering gekregen met mijn latere vrouw en ons Jo trouwde met Ko Schepers. Hij was loodgieter en nam samen met ons Jo het horecabedrijf over en ik de boerderij.

Had dat weer druk worden na de bevrijding met het verblijf van geallieerde soldaten te maken?

Nou en of! Alle personen- en ander, meest militair verkeer, kwam bij ons voorbij. Én de bushalte was bij ons voor de deur! De verleidingen voor de passanten waren natuurlijk groot. Later werd het vliegveld ingericht als luchtmachtkazerne en vliegbasis. Heel wat luchtmachtsoldaatjes, maar ook de onder- en hoge officieren, hebben een stukje van hun soldij en salaris bij ons binnen aan de toog of op het terras besteed. Ons moeder en ons Jo waren nog steeds goede gastvrouwen! Maar dat zei ik al eerder.

Hoe lagen de prijzen voor consumpties in het café?

Een flesje lagerbier of oud bruin kostte 10 cent. Pils 15 cent, en een borrel 13 cent, maar wel twee voor een kwartje. Er waren pakjes sigaretten van 17 en een halve cent, 20 en 25 cent. Een goede sigaar had je voor 5 of 10 cent; en een doosje cubaantjes kostte 30 cent. Om te vergelijken: een brood kostte een dubbeltje en suiker 12 cent voor een kilo. Margarine kenden we niet.

Er gebeurt wel een vreselijk ongeluk in die tijd, met grote gevolgen voor Het Pannenhuis, weet ik uit overlevering....

Ja. Terwijl ons Jo zwanger was van haar derde kind, ging haar man Ko Schepers, die dus een loodgieters-bedrijf had, zoals ik al zei, en in die jaren heel veel werk had, onder andere ook op het vliegveld de Eendekooi, daar voor een werk kijken. Hij werd door de zon verblind, botste met zijn Eisinkmotor op een militaire auto en was op slag dood.

In 1950 worden er toch grote plannen verwezenlijkt? Die metamorfose herinner ik me nog uit mijn jeugd.

Ja zeker. Op 27 november 1950 wordt de vergunning op ons Jo, mijn jongste zus, overgeschreven. Burgemeester L.A.J. Mazairac heeft dan al eerder, in april, bij mijn ouders Hotel Café Restaurant Het Pannenhuis, zoals vele duizenden Belgen en Nederlanders het hebben leren kennen, geopend. Ik weet nog goed: het was alles pracht en praal en veel belangstelling. En veel vreemdelingen bleven sinds die tijd overnachten. Ik weet nog goed dat het bij de opening stormde, en wel zo hard dat de glas-in-lood bovenramen aan de voorkant naar binnen gedrukt werden. Een beetje te zwak van constructie natuurlijk. Later is dit met stalen spijlen hersteld.

Of het een succes werd is een overbodige vraag lijkt mij.

De behoefte aan logeerruimte, zoals voorspeld werd, was inderdaad aanwezig: de zes kamers waren constant bezet. Mijn inwonende vader en moeder en ons Jo met haar inmiddels drie kleine mannen moesten toch wel wennen aan de nieuwe situatie met 'logeerders'. Ook overdag kwamen steeds meer mensen, niet zoals we gewend waren, maar handelslui, aannemers en dergelijke. Velen onder hen werden in de loop der tijd vaste gasten. Dat verzorgen en zo dat ging wel, maar buiten de boerenpot moest er toch een breder scala aan gerechten komen. Enkele bootkokken waren toch niet de oplossing. Door een vaste gast werd een echte kok geprefereerd. En zie: daar was hij! Gerhard Horstink uit Apeldoorn deed zijn intrede. We vroegen ons af of hij een blijver zou zijn! Nou, kort en goed: op 4 oktober van datzelfde jaar 1950 trouwde hij met ons Jo. Zodoende: hij bleef! En kregen samen ook een zoon: Gerhard!

Hoe kwam het dat het gelijk zo goed ging?

Natuurlijk zat de tijd mee. Door de komst van Vliegbasis Woensdrecht eind jaren veertig en een beetje later een kazerne, bevolkt met veel rekruten en andere opleidingspersoneel, verder de vestiging van Aviolanda begin jaren vijftig, de Straalmotoren Werkplaats, en het toenemen van het (dag)toerisme, kreeg het bedrijf veel impulsen en bleek in een grote behoefte te voorzien. Heel wat luchtmachtsoldaten vonden in het Pannenhuis hun tweede tehuis. Het gevolg was dat er weer een nieuwe grote uitbreiding werd gerealiseerd met nog meer verblijfs- en hotelaccommodatie.

Wat voor rol was er voor jou weggelegd?

Ons Jo de horeca en ik de boerderij!

Tot welke categorie boer behoorde jij toen?

Wij waren geen polderboer. Die zochten een boerendochter van dezelfde grondsoort. Daar werd gewikt en gewogen. Liefst eentje met wat geld en als ze uit de buurt kwam was een lap grond ook van harte welkom. Dan had zo'n jonge boer een flinke hofstede, veel paarden, mestvee en knechts en meiden. Werken op het veld of in de stallen was er voor moeder de vrouw niet veel bij. En in huis niet veel meer dan op de kinderen letten. Om het bedrijf, eigen of pacht, niet te hoeven opsplitsen werd wel gestimuleerd om uit de kroost een priester of religieuze te leveren. Dat was dan wel een statussymbool.

Dat was niet jullie categorie?

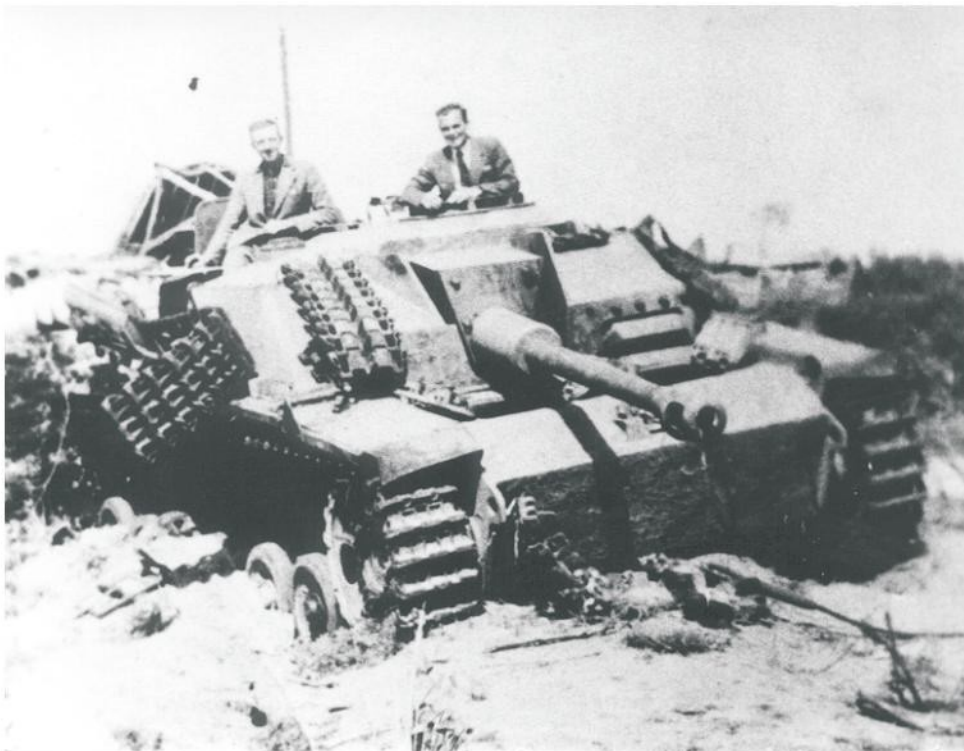
Nee. Wij waren zandboer. De zandboer was van een andere cultuur. De zandgrond in onze streken was van weersinvloeden afhankelijk. De opbrengsten en kwaliteit waren minder dan van de kleigronden. Omdat het op het zand gemengde bedrijven waren, een mengeling van akkerbouw (rogge, haver, aardappelen), tuinbouw (asperges, aardbeien, kleinfruit) en veeteelt (koeien, varkens, kippen), waren die veel bewerklijker. De jonge zandboer, eigenaar of pachter, had een vrouw nodig, geschikt voor alle soort van werk én voor het gezin. Meiden en knechts konden niet betaald worden. Het was dus zaak, en dat gebeurde vaak, dat er een groot gezin gesticht werd. De kinderen konden dan al op jeugdige leeftijd meewerken. Het werk was zeer intensief, zomer en winter. En de dagen waren lang. De winst was mager. Nakomelingen uit deze groep gingen vaak bij collega's uit de eerste categorie werken.

Het kon ook nog slechter?

Ja. Dat waren de kleine, de zogenaamde keuterboertjes. Deze werden ook wel puinenschudders genoemd. Die hadden een hard bestaan, voor zover je van bestaan kon spreken. De meesten leefden onder de armoedegrens. Ze waren klein behuisd, hadden weinig land, dat dikwijls nog in kleine stukjes verspreid lag, én hadden in de regel ook uitgebreide gezinnen. Deze mensen waren vaak te bescheiden om hulp en steun te vragen. Eén ding hadden deze mensen gemeen: ze troostten elkaar in hun lot. Kinderen uit deze gezinnen zochten veelal een andere werkkring.

Jij werd dus boer in de oorlog?

Daar ik toch wel leergierig was en redelijk goed kon leren, zou ik een cursus gaan volgen in de Landbouwwinterschool in Roosendaal, leerjaar 1943/1944. Samen met Frans Hopmans en Robert Moors fietsten we dagelijks daarnaar toe. Bij heel slecht weer gingen we met de trein vanuit Bergen op Zoom. Meermalen stopte de trein onderweg omdat er Engelse vliegtuigen boven cirkelden. Er was altijd afweergeschut op iedere trein. De school zelf was door de moffen in beslag genomen en als alternatief kregen wij onze lessen in het gebouw van de Katholieke Kring, thans Schouwburg de Kring.

Frans Hopmans(links) en Dictus Adriaansen. 1944 Woensdrecht. Duits sturmgeschütz in de Bossestraat westzijde tussen Rijzendeweg en Steenstraat.

Je vlucht in 1944 en terugkeer hebben we al besproken. Je moest wel boer worden. Had je al verkering of zo?

Na de bevrijding kwam ik op een mooie zomerse dag een mooi meisje tegen, met mooi lange pijpenkrullen. Ze was een boerendochter, dus wat wil je nog meer? In die tijd kwam je zo maar niet bij iedereen binnen. En zeker niet als je iets kwam 'halen'. Maar spoedig was ik welkom. Het groeide uit tot een relatie. Zij met haar mooie krullen en die van mij mochten er ook zijn! Het was Julia Anna Catharina Jacobs, van 27 juni 1924, dochter van Ludovicus Jacobs en Constantia van den Bogaert. Opgegroeid bij Tante Julie en Nonkel Piet.

Voor mijn vader en moeder zat het erop op de boerderij. Wij trouwden in april 1947. Het werd boeren met praktisch geen getuig. Alles was kapot en iets nieuws was bijna niet te krijgen. Ik zocht een baan en heb die gevonden.

Dus 1945/1946 maakten geen boer van jou?

Nee. Bij terugkeer na de evacuatie naar Bergen op Zoom en Ossendrecht kwamen ons Jo en Ko Schepers en vader en moeder bij onze Toon en Rie terecht. Ik ook. De gevolgen van de oorlog voor het Pannenhuis

10. Moeilijk te vernietigen onkruid met diepe wortels

waren desastreus. Er moest nieuw gebouwd worden en het geld ervoor van de molestverzekering kwam maar niet. Van onze Toon uit gingen we elke dag naar de puinhopen van het Pannenhuis waar alle dieren dood waren. Eerst werd er een noodwoning opgetrokken en zodra er het platte dak op lag, namen ons Jo en Ko er hun intrek in. Toen werd tegen de muur van de schuur die nog het best overeind stond een ahang gemaakt, om er later een koe en een paard in te stallen.

Flink gewerkt om het Pannenhuis weer bedrijfsklaar te krijgen dus?

Het was onvoorstelbaar om door de ravage heen te komen. Maar met een vaste wil en de moed der wanhoop en bijna geen gereedschap lukte het. In verband met angst voor epidemieën werden met alle voorrang en middelen eerst de dierenkadavers en dode soldaten, van vriend én vijand, geborgen.

Toch ben je weer op gang gekomen.

Ja, in Breda kon ik een goed paard kopen: de Max. Wel duur, maar het moest. Van de door Duitsers achtergelaten paarden kregen we een IJslandse pony toegewezen. Een pittig paardje, maar het sloeg met twee achterpoten tegelijk. Dat was oppassen dus!

Toen kwam er een melding dat er op Calfven twee koeien van ons in een wei liepen. Dat was bekend geworden omdat alle runderen geschetst (getekend) te boek stonden en zodoende opgespoord werden. Ze waren met zware brandwonden overdekt bij het ontvluchten van de brandende stal. We hebben ze moeten afmaken om ze uit hun lijden te verlossen.

Door dezelfde ambtenaar van het ministerie van Landbouw werd nog een jonge vaars gevonden, die uit een wei in het Hoogerheides Laag was ontsnapt. Wel, een gegoede boer, Jansen heette hij, had het dier opgevangen en was het met volop voer aan het vetmesten! Totdat de beambte het ontdekte. Het ergste vond ik nog dat hij mij een rekening presenteerde voor stalling én voer!! Hij had bijna geen oorlogsschade en de oogst zat nog ongerept in zijn schuur. Omdat bij ons vrijwel alles verbrand was heb ik nog getracht

bij hem een zak tarwe te kopen. Maar dat ging niet, terwijl ik met eigen ogen gezien heb, dat een volle wagen geladen gereed stond voor de zwarte markt.

Tussen al dat getob door, werden er opbouwplannen gemaakt. We waren molest verzekerd, dat wel, maar de oorlogsschade was landelijk zo groot, dat het nog wel jaren kon duren eer je wist wat er uitgekeerd zou worden. De zaak moest worden opgesplitst: ons Jo het café en ik de boerderij. Omdat alles altijd één geheel geweest was, kwam er ook maar één opbouwvergunning.

Waar moest dat naar toe?

Iedereen bij ons was gezeten: ons Cato met Van Oers in het noorden, ons Marie in 'Polderzicht' met Floran van der Poel, onze Janus, getrouwd met Marie van Doke, op het Marktje, onze Ko trok met zijn Lena in op het Stuivezand, onze Toon werd zaakvoerder op de C.H.V. (het Pakhuis). Ons Jo ging het café runnen met haar Ko, die een loodgietersbedrijf begon. Dat zag er dus allemaal gezond uit. Maar ik, een nieuwe boerderij bouwen?

"Nee Dick", zei ons moeder, "daar kan niks van komen. Dat kunt ge van zijn leven niet opbrengen!" Of ze gelijk had? Het bleef een moeilijk geval. We waren per slot van rekening met zijn zevenen....En de 'ouwelui' waren er ook nog. En uitkeringen bestonden er ook nog niet.

← *De moeder van Dick*

Dat zag er niet zo feestelijk uit voor jou, of toch wel?

De kermissen draaiden weer. Er werd weer komedie gespeeld door de toneelafdeling van de fanfare De Scheldezonen. Er werd weer gevoetbald en het wielrennen kwam weer op gang. En er waren weer teeravonden! Op 9 mei 1946 hadden mijn ouders er veertig jaar opzitten. We hebben op die dag de bloemetjes eens flink buitengezet. En mijn liefje was daar ook bij!

Hoezo?

Direct na de bevrijding, in oktober 1944, ontmoetten wij elkaar: Julia en ik. En op 16 april 1947 sloten wij een 'contract' voor het leven. Eerst op het gemeentehuis te Ossendrecht en gelijk erna in de St. Gertrudiskerk, een H.Mis met Drie Heren. Duurder kon toen niet! Ik had trouwens wel mijn hoge hoed op het gemeentehuis laten liggen. Ik met een rotgang terug de trappen op. De bode kwam me gelukkig al tegevoet. De bruiloft werd in het Pannenhuis gevierd. Niet iedereen deelde in onze vreugde. We trokken in, mijn Julia woonde daar overigens al, bij nonkel Piet en tante Julie. Ze kregen er een kostganger bij. Dat beviel hun uitstekend, want ze waren bang 'hun dochter'¹¹ te verliezen.

Je was nu dus boer die de kost moest gaan verdienen?

Ja. Er braken drukke tijden aan. De afgelopen winter was lang en streng geweest. Het land moest grotendeels nog bewerkt en ingezaaid worden! Alles kwam gebrekkig tot stand: veel getuig was door de oorlog stukgeraakt, vervanging kwam mondjesmaat binnen, paardentractie was maar half toereikend en hulp van collega's was er ook niet; ze waren ook getroffen door dezelfde omstandigheden.

Dus dat boeren werd geen succes?

Nee. Het werd in dat jaar 1947 een hete droge zomer. Veel gewassen, toch al laat

gezaaid of geplant, gaven een schriete en een blokje duivenbonen leverde een uitf 5000 ! Toen overleed ook nog mijn ge leeftijd. Mijn zwager Rinus van deren zitten. En onze Toon op kan-C.H.V. was, zat in de nesten met ter. Ik kreeg de kans zijn plaats en wegen trapte ik erin, ervan oplossing was. Het boeren ging ons niet zo goed af. Er waren zoveel problemen en de vooruitzichten waren hopeloos, ook financieel bekeken. We waren dan gelijk af van de hele poespas van wederopbouw en materiaalanschaf.

magere opbrengst. Alleen zonderlijk goede prijs op: zus, ons Cato op veertigjari-Oers bleef met zes jonge kintoor, die zaakvoerder bij de zijn boekhouder, die oplich-in te nemen. Na veel wikken uitgaande dat dát de beste

Jouw eerste baan was een feit!

Ja! Wat een contrast: zo van het land in een kantoortje aan de Antwerpsestraatweg. Het aanvangssalaris was niet om over naar huis te schrijven! Maar ik moest onder aan de ladder beginnen. En de vooruitzichten waren voor iederéén slecht en onzeker. Het land en de landbouwspullen werden verdeeld tussen onze Janus en Ko. Die konden een en ander wel gebruiken en voor de prijs hoefden ze het niet te laten. Dat viel best mee!

11. Dick zijn vrouw groeide door omstandigheden niet thuis op.

Je vertelde al over je zwager die verongelukte rond deze tijd. Hoe ging het toen verder met de horeca?

Ons Jo was in verwachting van haar derde kind toen het ongeluk met de motor plaatsvond. Ze was radeeloos. Ik heb haar hulp geboden en bijgestaan zoveel mijn tijd dat toeliet. Er moesten veel dingen worden geregeld en uitgevoerd. Uit de boekjes van de drie knechts konden we berekeningen maken en nieuwe projecten begroten. Maar dat kon zo niet blijven doorgaan. Het uit te voeren werk kon niet worden gecontroleerd, enz.

Maar dan toch plannen voor een hotel?

Dat vertelde ik al eerder. Het noodcafé liep wel goed, maar in de regio kwam steeds meer activiteit. Er kwam behoefte aan onderdak voor vreemdelingen. Na veel informatie inwinnen en hier en daar gaan kijken en mensen met ervaring raadplegen, leidde dit tot een opdracht voor de bouw van een nieuw pand met hotelaccommodatie. Dat leidde tot de opening in 1950 door de toenmalige burgemeester Mazairac!

En jij ging toen bij je zus in de horeca werken?

Oh ja, maar dat was pas op 1 augustus 1953. Tot dan had ik die vaste baan op het 'pakhuis', de C.H.V. aan de Antwerpsestraatweg. Maar daar kreeg ik strubbelingen. Onze Toon was daar dus de zaakwaarnemer. Hij werd daar steeds belaagd en overmand door één persoon, Piet Evers genaamd. Dit heerschap kreeg het bij de directie in Veghel voor mekaar, dat onze Toon werd overgeplaatst naar Steenberg. Voor mij, de juiste toedracht kennende, werd het daar een minder prettige werkkring. Evers werd zaakvoerder en hij zocht echt geen vriendschap met mij. Het gevolg was dat ik me bij de directie beklaagde. Dat leidde echter tot ontslag. Dat ging toen zomaar. Ik liet het er echter niet bij zitten en schakelde de tuchtraad in. Ik kreeg van deze commissie gelijk en moest maar eens een half jaar thuisblijven om af te koelen. Terug naar dat bedrijf en onder die balbo werken zou niet meer gaan.

Je horeca-carrière begon dus in het jaar van de watersnood?

Ons Jo was hertrouwd met Gerhard Horstink. Ze hadden een vaste kracht nodig en konden mij zodoende volledig als medewerker in het hotelbedrijf inzetten. Het was prettig werken. Wel zeven lange dagen in de

Jo en haar echtgenoot Gerhard Horstink

week. Maar de sfeer was heel goed. Je leerde er ook tal van gasten kennen, en het werd vaak hechte vriendschap. Ook mijn Julia werd vaak in het Pannenhuis ter assistentie opgeroepen. Het werd steeds drukker. Al gauw werd eerst de 'blauwe zaal' vergroot. Later zou nog meer volgen. De vijf dubbele kamers en één éénpersoons voorzagen in een behoefte aanvankelijk. Behalve de vliegbasis eind veertiger jaren verschenen in de regio in die

beginjaren vijftig de O.C.I.O. in Ossendrecht, de Franerex op de Heimolen, Aviолanda, S.M.W., de straalmotorenwerkplaats. Directies van bouwondernemingen waren allen te gast in het Pannenhuis. Daarbij kwam de Expo te Brussel er ook nog een schepje bovenop doen. En wat denk je van de B.A.S.F. en andere grote fabrieken net over de grens? En de Koningin Wilhelminakazerne in Ossendrecht? En dan kwamen in de weekeinden hele horden Belgen bij ons bunkeren. En ze namen van alles mee: flessen drank, sigaren, alsof alles te geef was. En wat te denken van de grote trek van bejaarden uit Zeeland in bus of luxe wagens. Het landde maar aan en ze aten en ze dronken maar.....Al deze ontwikkelingen in de regio droegen bij tot een geweldige expansie van de zaak waaraan ik meewerkte. Onnodig te zeggen: de dagen waren lang, de nachten vaak te kort. Dikwijls te gek, maar je bent nog jong!

Wel elke dag op en neer naar Ossendrecht?

Nou en of. Tegen zeven uur in de morgen van huis en 's avonds wist je nooit wanneer je klaar was. Vaak wel laat. Winter en zomer. Weer of geen weer. Er naartoe ging het vlot, maar na een dag van getippel, zat het soms wel in de benen. En altijd had je wind tegen... En ziedaar! Er kwam een scooter, een Bella Zündapp. Van mijn zus Jo kreeg ik de lederen jas van haar overleden man Ko. Ik was beschermd tegen alle weer.

Dus veel hollen en stilstaan.

Zeg dat wel. Het Pannenhuis breidde gestaag uit. Ik vertelde al van de blauwe zaal. Later kwam de grote zaal en de rode zaal. De kleur van de vloerbedekking bepaalde de naamgeving. Ook boven werden er kamers bij gecreëerd. En het aantal logies liep steeds op, tot wel zo'n 30 gasten per nacht. Feesten, recepties en party's waren schering en inslag. Het was inderdaad alle dagen hollen en stilstaan. Maar het laatste steeds korter!

Je hebt er je pensioen niet gehaald.

Nee. Vader was 30 juli 1959 gestorven. Hij is vredig ingeslapen. Helaas kwam er, en dat komt in de beste families voor, een breuk in de familiebanden. We gaan beslist geen schuldigen aanwijzen, want het is vast niet de moeite waard een oordeel te vellen. Laat dat Onze Lieve Heer maar doen. Het ergste is wel, komt er onenigheid, dan is het vaak niet meer te lijmen.

Tien jaar later op 21 juli 1969, stierf moeder. Omdat mijn ouders altijd op Pannenhuis hebben gewoond, had ik veel contact. Mijn moeder zat tot op hoge leeftijd, 88 jaar, maar steeds aan hetzelfde tafeltje. En ze hield alles in het oog. Iedereen die haar kende, kwam naar haar toe om een praatje te maken of om haar kwinkslagen en anekdotes aan te horen. En 's avonds was het altijd kaarten. Zij was echt een steun en toeverlaat voor iedereen.

Voor mij was het overlijden van mijn moeder in ieder geval een gemis. Begrijpelijk toch.

Eigenlijk ben ik er vanaf mijn geboorte altijd bij gebleven. Dagelijks hadden we contact en hadden veel te bespreken.

In 1968 hadden ons Jo en Gerhard een gebouwencomplex → gekocht op Garage West om er later een conferentiecentrum van te maken.

Moeder en ik waren het er samen over eens, dat deze aankoop geen goede zaak was om dat zelf te exploiteren. Van toen af werd het voor mij moeilijk werken. Jo en Gerhard hadden op dit complex al hun ambities gezet. Ik vond dat ze afbreuk deden aan hun grote bron van inkomsten Hotel Pannenhuis. Maar ik was geen deelnemer in hun onderneming en moest me schikken in hun ideeën. En altijd maar die onderbezetting! Stilaan begon het bij mij te knagen. Soms moest ik me even ergens afzonderen. Maar ik liet dat nauwelijks blijken. Toch kreeg ik in de tijd daarna vaak problemen met mijn werk. De werkdruk werd zwaarder en de sfeer vaak minder prettig. En dan dat knagende gevoel van binnen.

Dat moest wel fout gaan zo te horen!

Het was Koninginnedag, 30 april 1973. Op zich geen probleem dat ik moest werken. Maar het was heel druk en ik voelde me in de steek gelaten. En.....ik weg naar huis. Eerder was me dat ook wel eens over-

komen, maar dan wist Julia mij toch te bewegen weer terug te gaan. Want wat moet je anders beginnen! Maar nu, op deze dag, zei ze me niet meer terug te keren. Ze kon het zich voorstellen en gaf me groot gelijk. De maat was vol. Iemand van de arbeidsinspectie heeft nog getracht een en ander te lijmen, maar hij merkte wel dat het menens was. Ik werd naar het arbeidsbureau verwezen, of er aangepast werk voor mij was. Nou, dat was er niet. Ik was toen bijna 53!

Maar toen lachte het geluk je toe.....

Ja. Er werd personeel gevraagd voor een op te starten politie-school op de vliegbasis. Ik wist uit mijn kennissenkring wel iemand, die invloed zou kunnen uitoefenen bij deze instantie. En....., ik kreeg een oproep, en werd aangenomen. Mijn nieuwe baan begon op 1 augustus 1973. Ik werd chef van de broodkeuken, moest ontbijt en lunches verzorgen voor zo'n 200 jonge politiemensen. Dat werd het!!

Was dat geen grote omschakeling dan?

Soms had ik in het begin heimwee, niet naar mijn werk, maar naar al die goedgekende gasten, die ik al jaren kende.

En het tempo?

In mijn nieuwe werkkring kreeg ik te maken met geroutineerde ambtenaren.....En die maanden me steeds 'Rustig Adriaansen!' Ja, zo startte ik daar.

Hoe zag je leven er toen uit?

Mijn salaris was zeker niet minder en kon periodiek oplopen. En om zes uur beginnen en 's middags om drie uur klaar. En

zaterdag en zondag vrij. Zoveel vrije tijd en tijd voor hobby's.....

Wat ging je doen met zo veel vrije tijd?

Ik werd fanatiek imker bij St.- Ambrosius en lid van het kerkbestuur. En in 1979 werd ik lid van de heemkundekring. Ik schreef al enkele verhaaltjes in de Tijding. En ik hoop er nog vele te kunnen schrijven in de toekomst!

En de gezondheid?

Weer helemaal in orde, nu tien jaar na een geslaagde hartoperatie!!

En hoe staat het met het Pannenhuis.....?

Die wens ik het allerbeste!

Noot van de redactie:
Julia, de vrouw van Dick, overleed in 2012♣

HOTEL WILLIAM

Hotel William werd gebouwd in 1904 op de hoek Raadhuisstraat/Huijbergseweg in Hoogerheide en was eigendom van bakker Jan Goris en zijn vrouw Adriana Theuns.

In 1938 namen Jac van Hoek en Julia Goris het hotel over van hun (schoon)ouders.

Vanaf dat moment waren de bakkerij en het hotel gescheiden, echter op een tussendeur na.

Die deur werd regelmatig gebruikt door bakker Jan om in alle vroegte, voor het opstaan van de gasten in het hotel, “gebruik” te maken van de fles “ouwe klare”, hetgeen zichtbaar was aan de afdruk van de hand met meel op de fles. Schoonzoon Jac vertrouwde het niet helemaal en zette voor het slapen gaan een streepje op de fles !! Enkele dagen later was “de dader” gevonden !

Toen en Nu

Serie
Hoogerheide

Foto 29

Hotel William, thans restaurant Bove en Beneje.

Het hotel liep als een trein. Van heinde en verre kwamen de gasten naar de zaak. De gastvrijheid en de maaltijden werden erg gewaardeerd. De voor die tijd uitgebreide menukaart met daarop tong, biefstuk en ijs, deed het prima. Vele, vele Belgen bezochten de zaak. Het was geen uitzondering dat de auto's van de gasten tot aan de Wouwbaan geparkeerd stonden. Dat hotel William aan dé verbindingsweg lag van Zeeland naar België, zorgde ervoor dat ook veel Zeeuwen de zaak met bussen tegelijk bezochten.

Vanaf 1 maart 1956 werd de zaak verhuurd en op 7 maart 1978 door de eigenaresse Julia van Hoek-Goris verkocht.

Foto: Fotowerkgroep / Tekst: Adrie van Zunderd

NOTA BENE:

Bovenstaande foto is onderdeel van een serie heemfoto's, vervaardigd door onze fotowerkgroep, die in verschillende formaten te koop zijn in mapjes of per stuk.

U kunt hiervoor terecht in ons museum Den Aanwas in Ossendrecht.

Ook is deze serie te zien op onze website www.hkk-zuidkwartier.nl

Putte in vroegere tijden

door Jeanette van den Berg - Buijs

Het Nederlandse grensdorp Putte ligt als een zak in het Belgische land. Aan de oostzijde grenst het aan Kalmthout, in het zuiden aan Putte-Kapellen en Putte-Stabroek en in het westen aan Berendrecht en Zandvliet, alle drie dus Belgische gemeentes. In het noorden liggen het Nederlandse Huijbergen en Ossendrecht, een uur gaans.

De landsgrens tussen België en Nederland werd gewoon midden door de straat getrokken, waardoor de inwoners, bestaande uit families, vrienden en kennissen, plotseling in twee verschillende landen kwamen te wonen. Zij moesten en moeten rekening houden met wetten en regels van twee landen én meerdere gemeentes.

Onze geschiedenis gaat heel ver terug: reeds in 1294 was er al de eerste vermelding. Het gebied bestond toen uit stuifduinen, moergronden, heidevelden, vennen en wat wildernis met bomen. Omstreeks die tijd kreeg de Heer van Attenhoven toestemming om deze gronden te ontginnen. Het gebied maakte deel uit van het Hertogdom Brabant en strekte zich uit over het huidige Belgische Brabant en Antwerpen.

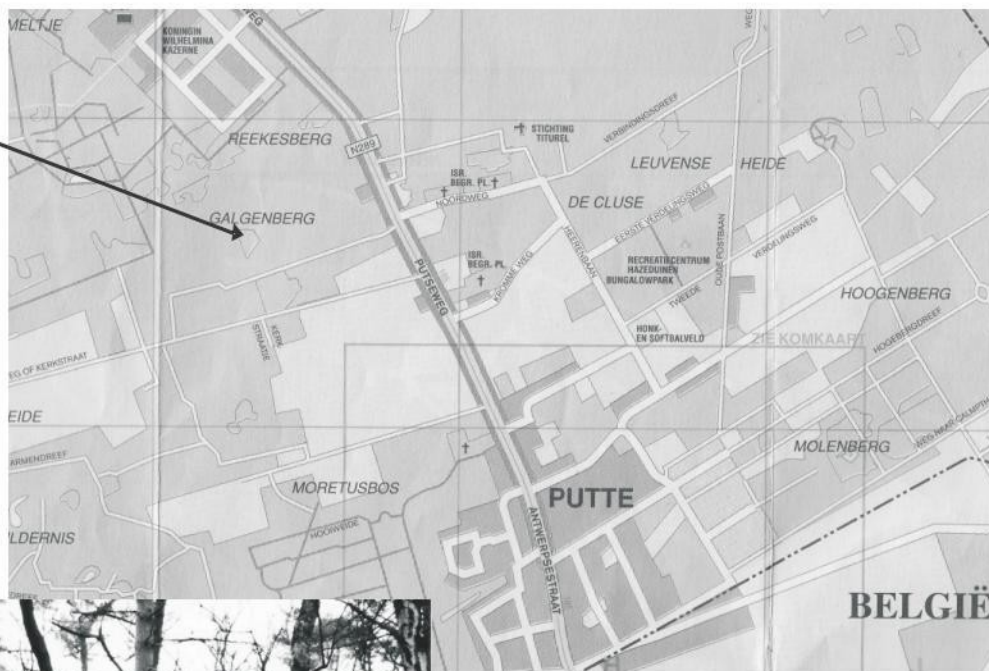
In de 14e eeuw werd er een grote hoeve, “Steenlandt”, gebouwd die later uitgroeide tot wat nu het kasteel Ravenhof is geworden. Dit heeft mede bijgedragen tot een nederzetting van bewoners op de ontgonnen bouwblokken. Er ontstond lintbebouwing langs de heirbaan en enkele zijbanen, zoals de Postbaan voor de postkoets via Huijbergen naar Roosendaal dwars over de heide. Er kwamen onderkomens en later huizen voor de mensen die hier hun werk hadden. Het dorp werd dus opgebouwd aan wat nu de Putseweg is, lange tijd Putsestrate genoemd. Toch groeide het dorpje maar langzaam, bij de haardtelling in de 15e eeuw stonden er 26 huizen en in de 16e eeuw nog steeds maar 34 huizen met kapelkerk en kerkhof. De mensen hadden het moeilijk, zij waren arm en moesten veel werk verrichten.

En het werd zwaarder: toen tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) de Staatsgezinden Bergen op Zoom bezetten (1582-1584) werd Putte meerdere malen blootgesteld aan plunderingen en brandstichtingen door de legerafdelingen. Het dorpje is dan ook op het einde van de 16e eeuw nagenoeg geheel vernield en de bewoners slaan voor jaren op de vlucht. Nu herinnert alleen nog het Kerkstraatje en de Galgenberg aan dat dorpje.

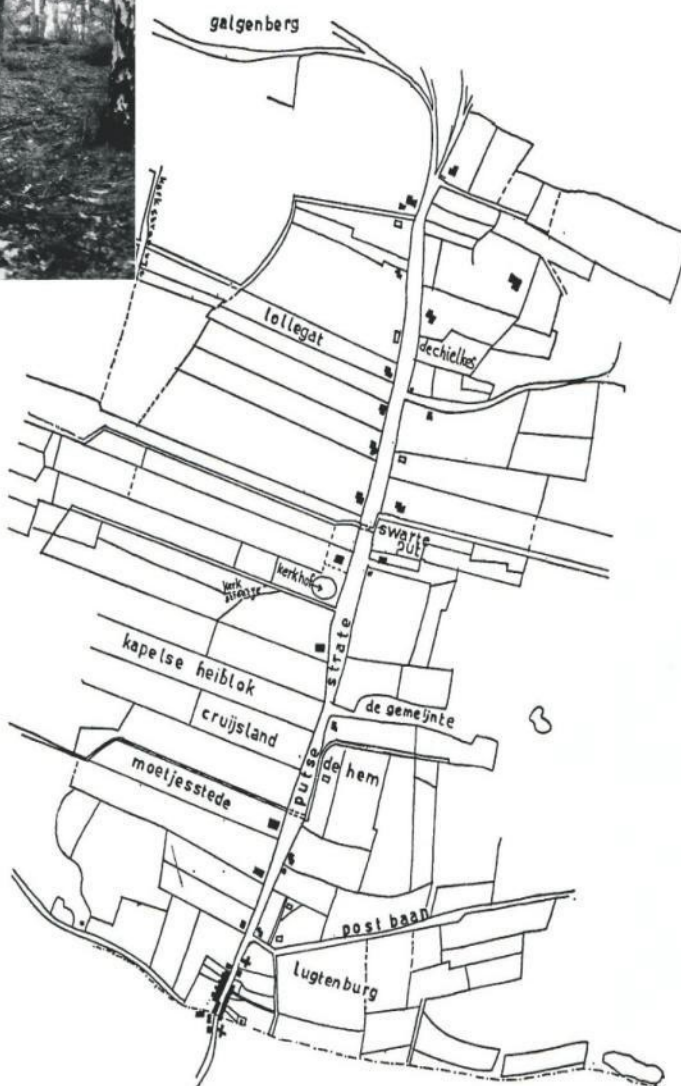
*Galgenberg ver-
weg van het huid-
dige dorp*

Kerkstraatje →

↓ Galgenberg

↑ huidige kom van Putte

Omstreeks 1615 kwamen er weer bewoners terug en bouwden een nieuw dorpje, maar nu wat zuidelijker, op de plaats van de huidige kom van Putte. Er werd een nieuw kerkje gebouwd.

Maar er volgde nieuwe onrust toen in 1648, bij de Vrede van Munster, er een scheiding gemaakt werd tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden.

De grenslijn kwam dwars door het dorp te liggen. En bovendien kregen de Puttenaren met een pestepidemie te kampen.

De bevolking groeide langzaam: in 1725 telde Nederlands Putte slechts 212 zielen.

Schetskaart Putte ca. 1750 →

In de Moretusbossen liggen nog restanten van het vroegere Fort, waar tijdens die woelige oorlogsjaren in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw Spanjaarden en Fransen wellicht bivakkeerden. Het is een rechthoekig stuk grond met daaromheen een wal van nog geen meter hoog met daar weer een sloot rond. Er staat nu een houten soldaat opgesteld die de boel bewaakt. In mijn jeugdjaren gingen we er nog schaatsen en nu beveelt een gemeentebord aan dat je er heerlijk kunt picknicken.....

Bij de volgende inval en bezetting van Bergen op Zoom in 1747 - nu door de Fransen - begon er voor de Puttenaren weer een nieuwe nachtmerrie. De troepen bewogen zich meerdere malen heen en weer tussen Antwerpen en Bergen op Zoom, beroofden regelmatig de bewoners en staken alles in brand. De Puttenaren hadden zelf niets te eten maar moesten wel de rondtrekkende troepen van voedsel voorzien. De algemene toestand van de bevolking was zeer miserabel, tien huizen lagen volledig in puin. Door gebrek aan voedsel was de gezondheid zeer slecht. Het enige wat deze mensen konden doen was de bossen in vluchten en wachten tot de soldaten weer naar Antwerpen gingen.

Uit de annalen van Putte:

Op 6 december 1748 kwamen er twee compagnieën van Burmania logeren en daarom moesten Puttenaren op 15 december met karren en paarden de bagage van de heren naar Fort Lillo brengen.

Op 21 december moest boer Cornelis Ceelen nog twee achtergebleven soldaten nabrengen.

Op 26 januari van het daaropvolgende jaar kwamen er weer 400 manschappen op bezoek; deze bleven gelukkig maar een dag. Ook zij moesten weer met paard en kar naar Antwerpen worden gebracht. De visite kostte ons arme dorpje 66 gulden en 10 stuivers aan bier, brood, hout en stro.

Op 7 februari kwamen 12 officieren en 30 gemene soldaten een nachtje over om uit te rusten en de week daarna nog 9 officieren en 176 manschappen.

Geen wonder dat de bodem van de gemeentekas zichtbaar werd. Er volgde een bede aan de Staten-Generaal en aan de Hertogen van Brabant, want Putte kon niet meer betalen. Maar in plaats van enige hulp gebeurde het volgende:

Op 11 februari kwam Louis de Landmeter met een aanmaning uit Bergen op Zoom. Zij namen de Schepenen in gijzeling en op kosten van de gemeente moesten zij in een herberg in Bergen op Zoom verblijven. Dit duurde tot 20 maart en ondertussen moest de vorster de heren vrij zien te krijgen. Hij haalde bij de arme inwoners 41 gulden, de kosten van dit gedwongen verblijf!

Dat er in deze woelige tijd veel mensen het leven lieten staat wel vast:

Als in 1749 de staat wordt opgemaakt van het bevolkingsaantal zien we dat er in Putte 141 mensen wonen: 72 mannen en 69 vrouwen. De oudste was 69 en er waren slechts vijf mensen boven de 55 jaar.

Tijdens mijn eigen stamboomonderzoek vond ik in de kerkregisters van die jaren veel familieleden die gedurende die periode overleden waren, o.a.:

- vader Petrus Buijs, overleden 23 april 1746 te Putte

- moeder Elisabeth Fije, overleden 6 november 1747 te Putte

En zij lieten achter: hun drie kinderen

1. Joannes Buijs, geboren 29 augustus 1739

2. Anna Catherina Buijs, geboren 2 januari 1744

3. Elisabeth Buijs, geboren 4 september 1746

Welk een tragedie moet zich daar hebben afgespeeld!

In de 18e eeuw werd Putte overheerst door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, Oostenrijk en Frankrijk. In deze tijd werd Putte aangeduid met Geuzenput en de mensen Geuzen, en vandaar ook het gebied Geuzenbak dat op de weg naar Heide ligt.

Op het eind van die 18e eeuw, na de Franse Revolutie waaruit de overheersing van Napoleon voortvloeide, werd besloten de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden samen te voegen; hierdoor verviel de grens en werd Putte weer één dorp.

Dit duurde echter niet lang: in 1830 riep België de onafhankelijkheid uit en Putte werd weer verdeeld.♣

Grenspaal langs de Canadalaan. Aan de overkant glinstert tussen de bomen kasteel Ravenhof

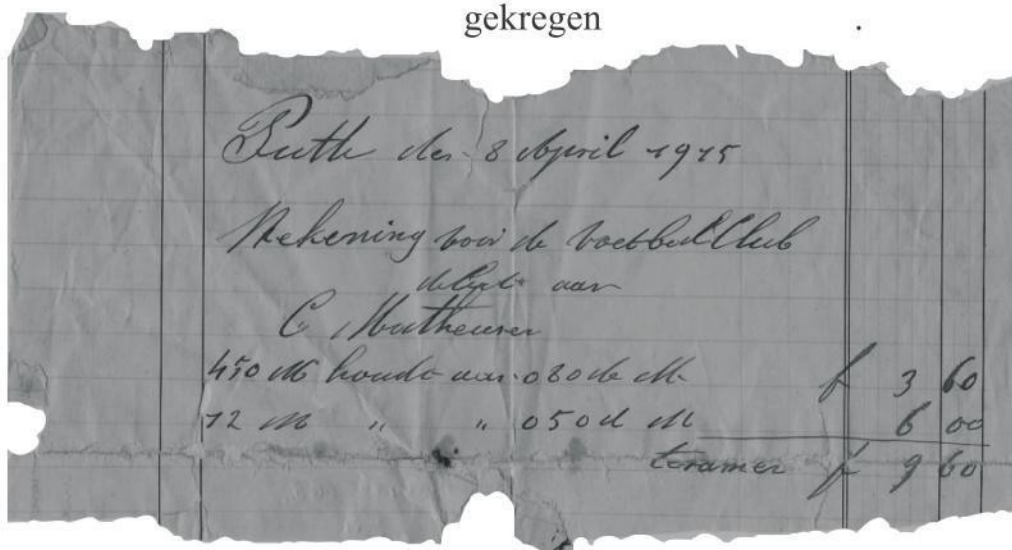
VOETBALCLUB HOLLANDIA IN PUTTE

door Cor Cleeren

In het naburige dorp Ossendrecht werd juni dit jaar uitbundig het 80-jarig bestaan gevierd van voetbalvereniging ODIO, dus oprichtingsjaar 1932. In Putte waren ze er echter al eerder bij met club *Hollandia*, te weten zo rond 1910. Helaas duurde dat geen tachtig jaar maar eerder acht jaar.

Dit viel samen met het komen en gaan van oprichter Marijn Wijnings. Hij kwam samen met zijn broer vanuit Sint Willibrord naar Putte om er hun geluk te beproeven. Ze kwamen in de kost bij bakker Verschuren op de Seefhoek.

Zijn broer Hubertus zou in Putte blijven hangen en er trouwen. Hij hoorde wel tot de notabelen van het dorp en woonde met zijn gezin in een villa van graaf Moretus, “Stella Maris” genaamd, gelegen aan de Beukendreef, daar waar nu het verzorgingshuis staat. Hubertus richtte hier in Belgisch Putte een paternosterfabriekje op. Iedereen heeft in Putte nog wel zo’n tangeske van Wijnings liggen, want ook de mensen thuis maakten rozenkransen (voor de fabriek?), zoals er ook overal matten werden gevlochten. Hubertus nam ook deel aan de plaatselijke politiek en heeft zelfs een straat naar zich vernoemd gekregen

de rekening voor de doelpalen

Maar goed: *Hollandia*. Eugène van Dijk uit Belgisch Putte was medeoprichter. Hun ‘clubhuis’ was in het café Stad Antwerpen, waarvan Martinus Jansen (oom van de altijd vrijgezel gebleven Maria Jansen, die de bijgaande foto’s aandroeg) de uitbater was. Daarnaast was Martinus ook veehandelaar en marktmeester.

Het heideveldje van Martinus achter de school werd als voetbalveld gebruikt.

Hollandia heeft maar zo’n acht jaar bestaan alvorens het doodbloedde. In 1925/6 is Sparta opgericht, dat tot de Tweede Wereldoorlog in de Belgische competitie heeft meegespeeld. Na de oorlog werd er onder een nieuwe naam –Grenswachters– verder gevoetbald.

Foto 1 v.l.n.r. staand: Alexander Cleiren, ?, Eugène van Dijk uit Belgisch Putte, Ludovicus Gijssen, Egidius van Beeck
 Knielend midden: Frans Hoendervangers, Louis van de Zande, ?, Victor Willemsen, zittend: ... Broekhuizen, Eduard Jansen, Frans Mattheussen, ... Verhoeven, ... Hoendervangers.

↑DE JONGENS VAN HOLLANDIA ↓

Foto 2 v.l.n.r. staand: Jan Bapt. van Beeck, Jan Baat de Beukelaar, ... Roeken
 Knielend midden: Geert Verhoeven, Louis Mattheussen, Jef van Aerden.
 Zittend: Antoon Verschuuren, Frans Cleiren, René Jansen, ... Hoendervangers, ... Evers
 PS: Als je nu in het telefoonboek Putte kijkt vind je nog steeds dezelfde namen terug die hierboven vermeld staan. ♣

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

De heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 5,00 per stuk (van het lopende jaar € 7,00)

Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2013: € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp

Druk: Marwa Print & Copy, Nieuwstraat 110, B2910 Essen

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte

Secretaris:

mevr. E. Cleeren
Sint Dionysiusstraat 22, 4645 HK Putte
tel. 0164 60 67 58

Penningmeester:

mevr. E. Klaassen
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
tel. 0164 61 31 70

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

de heer H. Roelands, tel. 0164 61 20 70
Van der Meulenplein 6, 4631 CZ Hoogerheide

Websitebeheerder:

de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

CONTACTADRESSEN

WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Distributie / Redactieraad: kopij inleveren bij

de heer J. Halters, tel. 0164 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht

Archeologie:

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

Documentatie:

de heer C. van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide

Fotografie:

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

Kruidentuin:

de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Museum:

mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:

mevr. B. Brokken, van Weerden Poelmanlaan 11
4631 JZ Hoogerheide, tel. 0164 61 28 62

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

LAENT

DEN

HOONT

HVLST TER

AMBA

CHT

Hier Woordt de Vloet Bevoechten Van eenige H. Sta' Sch

Twee Brabansche M

Sgraven

Euersdijk

Bijclinge

Cruynghe

Shijs

Vininghen
Oydekerskerke

DEN BROUWER

Guse Vrauwe poelder

Groewe

Worde

Valkenisse

PARS

Bakendorp

Barlande

Stivesant

Joossemisse

Heysdijk

Nieu Lans Polder

Zante Polder

Marie Polder

Zandenhoff

HOONT

Campen

Houtenisse

Platten

Heysdijk

Auetoet

Aendijk

Speelmans Polder

Poelder van Namen

Bou

Raversberch

Oude Voe gel

West Voegel

SPawels

Fort Rou

Lans weerde

Zanberge

HVLST TER

Ver Drome

Groewe Lande

Pont Vlet

S De II

AMBA

Dullart

Rape

HVLST

Sant berch

Ginse van Sagingen

Beoostenblyde

Naffou

Absdale

Stans stene

Stenschen dijk

Voer houte

De cleynghe

Spinola

Duercot

Foert

La Paama

S. Gilles

Shijs

Steken

